

Suvremena teorija argumentacije: normativna slojevitost svakodnevnih argumenata

PETAR BODLOVIĆ

Nova Institute of Philosophy (IFILNOVA), Nova University Lisbon,
Campus of Campolide, 1099-032 Lisbon, Portugal
pbodlovic@fsh.unl.pt

PREGLEDNI RAD – PRIMLJEN: 8/1/2024 PRIHVAĆEN: 30/3/2024

SAŽETAK: Rad pruža pregled suvremene teorije argumentacije, akademske discipline oblikovane u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća, fokusirajući se na povijesne utjecaje, programatska polazišta, područja istraživanja te metodološke alate. Teorija argumentacije je heterogena disciplina obilježena, najopćenitije gledano, logičko-epistemološkim, retoričkim i dijalektičkim pristupima. Povijesni pregled opisuje utjecaj Aristotela, Stephena Toulmina, Chaima Perelmana i Lucie Olbrechts-Tytece te Charlesa Hamblina na formulaciju i razvoj spomenutih pristupa. Pregled programatskih polazišta predstavlja opće pragmatičke naputke kako tumačiti i istraživati argumente te razmatra (navodna) ograničenja tradicionalnih pristupa argumentu, vezana mahom uz formalnu logiku. Središnji dio rada pruža pregled problema i metoda identifikacije, tumačenja, analize, vrednovanja te, na koncu, predstavljanja argumenta. Pregled se prvenstveno oslanja na dijalektičku i neformalnologičku literaturu nastojeći osim izlaganja teorije ilustrirati i njezinu primjenu koristeći se argumentom iz hrvatskih medija (o mogućoj zarazi koronavirusom na Pagu).

KLJUČNE RIJEČI: Argument, argumentacijske pogreške, dijalektika, formalna logika, govorni činovi, neformalna logika, pragmatika.

Prema jednostavnoj definiciji, argument je skup sudova koji stoje u odnosu opravdanja. Rečenica “Album Boba Dylana izvrstan je zbog nadahnute lirike” odražava argument jer se sudom “Album obilježava nadahnuta lirika” nastoji opravdati ili podržati sud “Album Boba Dylana je izvrstan”. Stoga argumente čine sudovi koji zahtijevaju racionalnu podršku (konkluzije, teze, tvrdnje) te sudovi koji takvu podršku nastoje pružiti (premise, razlozi). Posljednjih desetljeća ipak prevladava stav da argumente nije primjereno tumačiti isključivo kao odnose između sudova,

te da je nužna pragmatička definicija koja potpunije odražava stvarnu praksu argumentiranja.

Prema Wenzelovoj (1992) klasičnoj trodiobi, argument se može shvatiti kao produkt, proces i procedura. Ako ga se tumači kao dekontekstualizirani skup sudova te se procjenjuje njegova logička valjanost (ili eksternalistička epistemička opravdanost), argument se shvaća kao apstraktni entitet, objekt ili *produkt*. Međutim, argument je uobičajeno tumačiti i kao proces koji podrazumijeva vremensku dimenziju, aktere i ciljeve. Prema toj interpretaciji, argument je konceptualno izjednačen s argumentacijom, naime, aktivnošću kojom se “nastoji opravdati ciljanu tvrdnju” (Bermejo-Luque 2011: 38). Argumentacija može odražavati unutarnji mentalni proces pojedinca, no tipično uključuje razmjenu između više aktera s nekim komunikacijskim ciljem (npr., ciljem uvjeravanja publike) (Goldman 2003: 52).¹ Prema Wenzelu (1992: 124), tumačiti argument kao *proces* znači razmatrati “fenomen jednog ili više društvenih aktera koji se obraćaju simboličkim apelima s namjerom stjecanja privrženosti (*adherence*)”.

Naposljetku, u razgovornim interaktivnim kontekstima s unaprijed definiranim ciljevima, strogim formalnim pravilima te rigidnom raspodjelom dijaloških uloga argumentacija postaje *procedura*. Primjerice, argumentacijska razmjena između obrane i tužiteljstva u području kaznenog prava je stroga formalna metoda kojom se nizom konvencija i unaprijed određenih koraka nastoji utvrditi odgovornost okrivljenika imajući na umu društvene vrijednosti (individualnu slobodu, zaštitu društva itd.) i potencijalne rizike. Neobavezna argumentacija o albumu Boba Dylana ne podrazumijeva formalnu proceduru da bi bila uspješna. S druge strane, pravna argumentacija – baš kao i, primjerice, sustavno testiranje hipoteze prema kriterijima znanstvene metodologije – primarno je proceduralna aktivnost.

Wenzelova trodioba približno odražava razliku između tri dominantna pristupa u suvremenoj teoriji argumentacije: (1) logičko-epistemičkog (argument kao produkt), (2) retoričkog (argument kao proces)

¹ Sličnu podjelu uvodi O’Keefe (1977). Prema njemu, možemo razlučiti konkretan govorni čin sačinjen od teze i razloga (Argument₁) te komunikacijsku aktivnost, tj. interakciju između aktera tijekom koje se tvrdnja brani ili osporava (Argument₂). Svoj utjecajan udžbenik *Logical Self-Defense* Johnson i Blair (1994: 7) započinju istim razlikovanjem. U hrvatskom jeziku nije uobičajeno pojam “argument” jednačiti s procesom argumentiranja. Međutim, većina literature iz teorije argumentacije napisana je na engleskom jeziku gdje višeznačnost postoji i može biti zbunjujuća. Primjerice, potpuno je prirodno reći “He gave me a good argument” (argument kao produkt, Argument₁) kao i “We had an argument yesterday” (argument kao proces, Argument₂).

i (3) dijalektičkog ili konsenzualnog (argument kao procedura) (Lumer 2005; Bermejo-Luque 2011; van Eemeren et al. 2014; Lewiński i Mohammed 2016; Bašić Hanžek 2022a). Svi pristupi smatraju argumentaciju sveprisutnom pojavom. Primjerice, različite institucionalne upotrebe argumentacije čine dijalektički pristup široko primjenjivim: argumentacija je ključna u pravnim i medicinskim procedurama te prilikom testiranja teorija i (hipo)teza u empirijskim i humanističkim znanostima. Nadalje, rasprave o različitim deskriptivnim (“Mislim da će kišiti jer...”), vrijednosnim (“Album Boba Dylana izvrstan je zbog...”) i preskriptivnim sudovima (“Trebamo kupiti novi automobil jer...”) (van Eemeren et al. 2014: 7) neizostavan su dio svakodnevnice komunikacije. Naposljetku, shvaćena kao unutarnji proces izvođenja mentalnih stanja, argumentacija je neizostavna sastavnica kognitivnog života. Naime, pojedinci konstantno stječu, revidiraju i odbacuju vjerovanja na temelju različitih izvora, a usporedba različitih izvora (npr., oprečnih mišljenja stručnjaka) i preferiranje jednog u odnosu na drugi često podrazumijeva argumentaciju (Sekulić 2016).²

Cilj rada je pružiti sistematičan prikaz suvremene teorije argumentacije, akademske discipline oblikovane u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća. S obzirom na heterogenost teorijskih pristupa prikaz, nažalost, neće biti sveobuhvatan. U filozofiji argumentaciju proučavaju formalni (npr. Copi, Cohen i Rodych 2019) i neformalni logičari (npr. Johnson i Blair 1994) te u ograničenoj mjeri epistemolozi (npr. Goldman 1994; 2003) i filozofi znanosti (vidi Okasha 2002: 18–58). Nadalje, proučavaju je retoričari (npr. Tindale 1999; Kock i Lantz 2023) i dijalektičari (npr. Walton i Krabbe 1995; van Eemeren i Grootendorst 2004), a za neke od najutjecajnijih studija zaključivanja (a posredno i argumentacije) zaslužni su kognitivni psiholozi (npr. Mercier i Sperber 2011; Kahneman 2013). Argumentacija je također predmet proučavanja lingvistike (vidi

² Odnosi između (i) procesa individualnog rasuđivanja, (ii) apstraktnog entiteta (produkta ili zaključka), te (iii) komunikacijske aktivnosti argumentiranja znatno su složeniji nego što se isprva čini. Iz perspektive kognitivne znanosti, Mercier i Sperber (2011) tvrde kako evolucijsko promicanje komunikacijskih ciljeva (primjerice, uvjeravanja) izravno utječe na karakteristike individualnog rasuđivanja. Tako se, primjerice, pristranost prema potvrđivanju (*confirmation bias*) objašnjava time što evolucija ne odabire inferencijske obrasce koji sustavno promiču istinita vjerovanja, već one koji promiču uspješno uvjeravanje sugovornika (a sugovornika ćemo zasigurno lakše uvjeriti pružimo li isključivo razloge koji idu u prilog našoj tezi). Iz filozofske perspektive, Dutilh Novaes (2021) argumentira kako je osnovne karakteristike deduktivnog zaključka – monotonost, zadržavanje istinitosti, transparentnost inferencijalnih koraka itd. – najprimjerenije objasniti u dijaloškim terminima razmjene teza, pitanja i prigovora između proponenta i skeptika. Prema njezinom shvaćanju, takav je pristup abduktivno superioran alternativnim (npr. formalnim i epistemološkim) pristupima dedukciji.

van Eemeren et al. 2014: 479–517), komunikacijskih znanosti (vidi van Eemeren et al. 2014: 425–479) i debatnih udžbenika (npr. Ehninger i Brockriede 1963). Literatura iz kritičkoga mišljenja (npr. Hughes, Lavery i Doran 2014) te računalne znanosti također pridonose studiji argumentacije (vidi van Eemeren et al. 2014: 615–677). Sljedeći citat sažima predmetnu i metodološku heterogenost.

Autori istražuju drukčije predmete (individualno rasuđivanje *vs.* dijalog) na različitim razinama općenitosti (analiza saborske rasprave *vs.* konstrukcija formalnog dijalektičkog sustava); razlučuju različite dimenzije (epistemička *vs.* dijalektička *vs.* retorička) sprovodeći drukčije vrste istraživanja (deskriptivno *vs.* normativno); naposljetku, teoretičari često polaze od dijametralno suprotnih metodoloških perspektiva (odozdo-prema-gore *vs.* odozgo-prema-dolje). (Bodlović 2022: 14)

Ipak, postoji minimalan konsenzus o tome što bi teorija argumentacije u najširim crtama trebala istraživati i na koji način. Prvo, ona nastoji pružiti smjernice za identifikaciju, tumačenje, analizu, vrednovanje i predstavljanje argumenta (van Eemeren, Grootendorst i Snoeck Henkemans 2002; Walton 2007; Blair 2012; Groarke 2022). Prethodne aspekte korisno je analitički razlučiti, mada su usko međusobno povezani. Drugo, argumentu valja pristupati pragmatički te ga tumačiti u terminima sredstva i cilja. Naime, argument nije (isključivo) apstraktan skup sudova, već kognitivni ili komunikacijski čin, sredstvo koje pojedini akter (npr. političar), u konkretnom kontekstu (npr. tijekom saborske rasprave s određenim oponentom) upotrebljava (brani svoju ili osporava oponentovu tezu) i dizajnira na određeni način (npr. koristi se tehničkim žargonom) kako bi, na koncu, postigao neki cilj (npr. uvjeravanje oponenta, sramoćenje oponenta, prihvaćanje istinitog vjerovanja, mobilizaciju glasača itd.) (Walton i Krabbe 1995; Jacobs 2000; van Eemeren i Grootendorst 2004; Goodwin 2007).

Posljednjih godina van Eemeren et al. (2014: 1–51), Lewiński i Mohammed (2016), Zenker (2018), Groarke (2022), Dutilh Novaes (2022) i Hansen (2023) pružili su enciklopedijske prikaze teorije argumentacije i njezinih područja proučavanja. Riječ je o izvrsnim pregledima koji predstavljaju glavne discipline, autore, teme, teorije, definicije i metodološke alate.³ Ipak, takvi konvencionalni pregledi imaju dvije teškoće. Prvo, oslikavajući raznovrsnost pristupa zanemaruju činjenicu da su različiti

³ Na hrvatskom jeziku nema mnogo pregledne literature o teoriji argumentacije, no prikaze nekih područja i problema nude Sekulić (2009; 2016), Kišiček (2010; 2021), Škarić (2011), Bodlović (2012; 2013; 2015), Plantin (2015) i Bašić Hanžek (2022a; 2022b). Za srodnu literaturu iz kritičkog mišljenja vidi Buchberger (2023).

pristupi u mnogočemu pomirljivi te često počivaju na istim temeljnim pretpostavkama. Posljedično, ne uspijevaju oslikati sintetički potencijal teorije argumentacije. Drugo, oni također propuštaju pružiti smjernice na koji način – u vrlo praktičnom smislu – identificirati, procijeniti i predstaviti argumente. Puko poznavanje autora i teorija pridonosi vještini argumentiranja koliko poznavanje teorije nogometa pridonosi vještini žongliranja loptom. Kako je teorija argumentacije motivirana i pedagoškim ciljevima, njezin pregled trebao bi opisati teoriju demonstrirajući njezinu primjenu te tako unaprijediti čitateljevo praktično znanje.

Da bi ublažio prethodne teškoće, ovaj članak polazi od temeljnih zajedničkih pretpostavka većine suvremenih teoretičara. Prvo, predmet proučavanja su identifikacija, tumačenje, analiza, vrednovanje i predstavljanje argumenta. Drugo, argumente se razmatra u kontekstima primjene. Treće, cilj je djelomično pedagoški: pružiti praktične smjernice za unaprjeđenje vještine (procjene) argumentiranja. Osim što omogućuje sintezu raznovrsnih uvida iz širokog područja pragmatike, ovakav alternativan pristup ima i dodatnu vrijednost: omogućuje sistematično razlikovanje suvremenijeg (pragmatičkog) i tradicionalnijeg (logičkog) pristupa argumentu. Iako sintetički, pregled se prvenstveno oslanja na dijalektičku te neformalnologičku literaturu referirajući na retoričke, lingvističke i komunikološke doprinose *en passant*.

Prvi odsječak pruža pregled povijesnih utjecaja na teoriju argumentacije. Drugi prikazuje opća programatska polazišta. Zatim se opisuje pragmatičke metode identifikacije (odsječak 3), tumačenja (odsječak 4), analize i vrednovanja (odsječak 5) i predstavljanja (odsječak 6) argumenta te ih se primjenjuje na stvarni primjer iz hrvatskih medija (argument ministricice Brnjac o mogućoj zarazi koronavirusom na Pagu). Odsječak 7 sadrži nekolicinu prigovora dominantnim teorijskim pristupima, a zaključak sažima najvažnije poante.

1. Povijesna ishodišta

Začetke teorije argumentacije pronalazimo u antici i to ponajviše u Aristotelovim djelima. Nezahvalno je sažimati Aristotelov utjecaj, no moguće je razlučiti tri osnovna područja doprinosa: logički, dijalektičko-retorički te uži doprinos istraživanju argumentacijskih pogrešaka.

Prvi, logički doprinos očituje se u razmatranju naravi i primjene različitih vrsta zaključaka. U *Prvoj Analitici* Aristotel razrađuje model deduktivnog silogizma, naime, zaključka koji iz istinitih premisa nužno vodi istinitoj konkluziji. Zatim u *Drugoj Analitici* razmatra temelje

znanstvene demonstracije (*apodeixis*) vezane uz silogizme koji počivaju na očigledno istinitim, primarnim, nužnim načelima (npr. geometrijskim aksiomima). Međutim, znanstvena metoda uključuje i induktivni zaključak (*epagoge*) u kojemu se iz pojedinačnih premisa izvodi opća konkluzija. Nadalje, Aristotel u *Topici* razlučuje zaključke prema prirodi njihovih premisa. Znanstvena demonstracija polazi od očitih istina, a dijalektički silogizmi počivaju na plauzibilnim premisama (*endoxa*) koje odražavaju mišljenje većine ili pak razumnih pojedinaca (npr. “Trebalo činiti dobro svojim prijateljima”).

Drugo, Aristotel ističe da argumente valja proučavati u različitim oblicima komunikacije. S jedne strane, argumenti se koriste u ozbiljnim (javnim i akademskim) interakcijama kako bi se njima opravdalo vlastitu ili osporilo sugovornikovu tezu. Primjerice, proponent može pobijediti u raspravi argumentirajući da je oponentova teza neistinita ili proturječna prethodno prihvaćenim tvrdnjama. Takvi uvidi, razrađeni uglavnom u *Topici*, smatraju se Aristotelovim općim dijalektičkim doprinosom. S druge strane, argumenti se koriste i u jednosmjernoj komunikaciji s nestručnom publikom (npr. kada političari uvjeravaju glasače u prihvatljivost vlastitih teza). U takvim se okolnostima retorička učinkovitost postiže prilagođavanjem premisa vjerovanjima i interesima publike, a valja naglasiti da su retorički silogizmi entimemi, tj. zaključci s prešućenim premisama i(li) konkluzijama.⁴ Ipak, najdalekosežniji doprinos *Retorike* je trodioba intrinzičnih sredstava uvjeravanja. Prema Aristotelu, tri čimbenika čine tzv. “retorički trokut” i omogućuju uvjeravanje: *etos* (vezan uz karakterne osobine govornika poput stručnosti i dobronamjernosti), *patos* (vezan uz emotivne sklonosti publike) i *logos* (vezan uz unutarnju kvalitetu argumenta).

Treće, Aristotel definira i sistematizira argumentacijske pogreške. Između nekoliko definicija pogreški (vidi van Eemeren et al. 2014: 76–78) jedna se posebno ističe: “Kao što nalaže gotovo svako tumačenje od Aristotela nadalje, pogrešan argument jest onaj argument koji se čini

⁴ Aristotel (Ret. 1397b) navodi sljedeći primjer: “On je istukao svoje susjede jer je znao istući i vlastitog oca”. Ovaj argument počiva na prešućenom načelu: “Ako je nešto slučaj tamo gdje se manje očekuje (tukao je vlastitog oca), onda je vjerojatno slučaj i tamo gdje se više očekuje (istukao je susjede)”. Kako je riječ o uobičajenom inferencijskom načelu (*toposu*) “s manjega na više” koji publika lako rekonstruira, retorički je poželjno prešutiti načelo. Time govornik ne opterećuje publiku suvišnim tvrdnjama te olakšava uvjeravanje izbjegavajući duge i složene zaključke. S druge strane, prešućivanje premisa neprihvatljivih publici olakšava uvjeravanje prikrivajući potencijalnu protuevidenciju. Potonja strategija vezana uz svjesnu manipulaciju dovodi retoriku na loš glas.

Za više detalja o promjenama u modernoj logici – promjenama u jeziku, cilju, namjeni – vidi Hintikka i Spade (2012: 26–30).

valjan, ali to nije” (Hamblin 1970: 12). Upravo obmanjujuća narav čini pogreške posebno rizičnima, stoga je korisno poznavati tipične načine na koje argumenti mogu biti pogrešni.

U djelu *O sofističkim pobijanjima* Aristotel razlikuje dvije skupine pogrešaka: ovisne o jeziku (*in dictione*) i neovisne o jeziku (*extra dictionem*). Primjerice, ekvokacija je jezična pogreška koja proizlazi iz korištenja istog jezičnog izraza u različitim značenjima. Argument “Spolovi nisu jednaki, stoga ne smiju biti jednaki pred zakonom” koristi se riječju “jednaki” u različitim značenjima – značenju biološke jednakosti te jednakopravnosti – pa je stoga samo naizgled uvjerljiv (Sekulić 2016: 69). Kružno argumentiranje (*petitio principii*) pak nije jezična pogreška. Kako navodi Sekulić, “školski primjer te vrste pogreške je zaključak da Bog postoji jer tako piše u Bibliji koja je Božja riječ. Prihvatljivost premise, u ovom slučaju *da je Biblija Božja riječ*, očito podrazumijeva da već prihvaćamo konkluziju, tj. *da Bog postoji*” (Sekulić 2016: 74, kurzivi u originalu). Kružni argumenti mogu izgledati uvjerljivo, no zapravo polaze od tvrdnje koju tek trebaju dokazati. Za detaljan prikaz Aristotelovog doprinosa logici, dijalektici i retorici iz perspektive suvremene teorije argumentacije vidi van Eemeren et al. (2014: 51–141); za kraći opis vidi Lewiński i Mohammed (2016: 3–4); a za pregled doprinosa teoriji pogrešaka vidi Hansen (2023).

Osim Aristotela, antički filozofi i retoričari poput Platona, stoika, Cicerona, Kvintilijana i Boetija također su pridonijeli istraživanju argumentacije. Riječima van Eemeren i Grootendorsta:

Poznavanje antičke literature ostaje nužan preduvjet za ispravno bavljenje teorijom argumentacije kao profesijom. Određeni teorijski uvidi formulirani od strane klasičnih autora, primjerice Aristotela i Cicerona, još čine jezgru teorije argumentacije. Oni su integralni dio trenutno dostupnih hermeneutičkih i kritičkih sredstava za analizu i vrednovanje argumentativnog diskursa. (van Eemeren i Grootendorst 2004: 42)

Srednjovjekovna logika, dijalektika i retorika su pod izravnim utjecajem Aristotelovih shvaćanja. Do važnijih promjena dolazi u novovjekovnom razdoblju kada se počinje pridavati više pozornosti induktivnim zaključcima koji ne jamče istinitost, ali bolje odražavaju duh znanstvene revolucije od Aristotelove silogistike.⁵ Od renesanse do dvadesetoga stoljeća, nekolicina je autora utjecala na teoretičare argumentacije. Primjerice, Antoine Arnauld i Pierre Nicole zagovaraju pragmatičan pristup logici

⁵ Za više detalja o promjenama u modernoj logici – promjenama u jeziku, cilju, namjeni – vidi Hintikka i Spade (2012: 26–30).

prema kojemu ona nastoji pospješiti svakodnevno rasuđivanje i analizirati realistične zaključke (Groarke 2022). Stoga u djelu *Logic or the Art of Thinking* – poznatim kao *The Port Royal Logic* – nastoje pojednostaviti Aristotelovu silogistiku (Hintikka i Spade 2012: 29) te proširiti izvornu listu pogrešaka sofizmima iz svakodnevnog života (Hansen 2023). Nadalje, djelo *An Essay Concerning Human Understanding* Johna Lockeja smatra se klasičnim izvorom u teoriji argumentacijskih pogrešaka. Locke razlikuje četiri “ad-argumenta” od kojih su tri postala neizostavna u suvremenim analizama pogrešaka.⁶ Djelo Jeremyja Benthama *Handbook of Political Fallacies* nije mnogo utjecalo na istraživanje pogrešaka, ali je važno zbog analize argumentacije u kontekstu političke rasprave. Također, u duhu dijalektičkog pristupa Bentham sugerira da pogrešnost argumenta leži u njegovoj destruktivnosti za postizanje cilja rasprave (Hansen 2023).⁷

Revitalizaciji nesimboličke logike i retorike pridonio je Richard Whately svojim djelima *Elements of Logic* i *Elements of Rhetoric*. Whately se oslanjao na Aristotelovu silogistiku te je isticao pedagošku funkciju logike. Prema njegovom shvaćanju, logičke (deduktivne) pogreške krše silogistička pravila, a ne-logičke (materijalne) pogreške sadrže neadekvatne premise i konkluzije (Hansen 2023).⁸ Whately se ističe i mišljenjem da pravni pojmovi poput presumpcije i tereta dokaza trebaju imati važniju ulogu u retoričkim i filozofskim analizama (Hansen 2019). Naposljetku, valja spomenuti Johna Stuarta Milla koji u djelu *A System of Logic* zagovara šire shvaćanje zaključka (Groarke 2022) te formulira induktivnu logiku primjereniju analizi znanstvene metode. Millove metode “slaganja” i “razlike” važan su doprinos razumijevanju znanstvenih objašnjenja, a

⁶ *Ad verecundiam* je pogreška neosnovanog pozivanja na autoritet, npr. prihvaćanja tvrdnje kao istinite jer je zagovara osoba višeg društvenog statusa. *Ad hominem* je pogreška zaključivanja na neistinitost tvrdnje (isključivo) zbog govornika, npr., njegovog karaktera, interesa i ponašanja ili – prema Lockeovom shvaćanju – govornikovih nekonzistentnih tvrdnji (*ex concessis*). Konačno, *ad ignorantiam* je pogreška jer izostanak (boljeg) dokaza za *p* nije po sebi razlog za prihvatiti (postojeći dokaz za) *ne-p*.

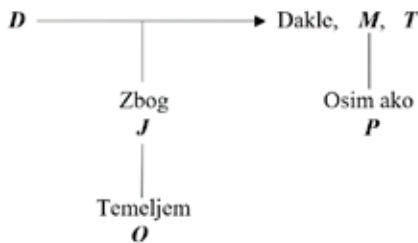
⁷ Primjerice, pozivanje na tradiciju kontraproduktivno je ako onemogućuje proponentima (konzervativcima) da otvorena uma razmotre prednosti reformi koje predlažu oponenti (Hansen 2023).

⁸ Kružno zaključivanje sadrži problematičnu premisu, a zamjena teza (*ignoratio elenchi*) problematičnu konkluziju. U kružnom argumentiranju premissa je ili istovjetna konkluziji ili podrazumijeva njezinu istinitost te je, stoga, ne može opravdati. Kod zamjene teza premissa podržavaju konkluziju koja uopće nije predmet spora (a lakše ju je obraniti). Zamislimo da se rasprava tiče umjetničke vrijednosti knjige *K*. Proponent tvrdi da je *K* umjetničko remek-djelo pružajući, međutim, sljedeće razloge: *K* je prodana u milijunima primjeraka te je brzo postala dio kulture mladih. Takvi razlozi (premissa) opravdavaju tezu da je *K* popularna i društveno utjecajna, ali ne govore mnogo o njejoj umjetničkoj vrijednosti. U tom smislu, ponudeni razlozi ne ciljaju izvornu konkluziju.

proučavanje indukcije odražava se i u njegovoj analizi pogrešaka.⁹ U djelu *On Liberty* Mill promiče vrijednost argumentacije tvrdeći (donekle optimistično) da slobodna rasprava s neistomišljenicima promovira istinita, eliminirajući neistinita vjerovanja (Dutilh Novaes 2022).

Poštujući utjecaj klasičnih autora, suvremena teorija argumentacije neposredno je inspirirana djelima Stephena Toulmina, Chaïma Perelmiana i Lucie Olbrechts-Tytece te Charlesa Hamblina.

U djelu *The Uses of Argument* (2003/1958), Toulmin razlučuje šest temeljnih komponenti argumenta. S obzirom na to da je njegov pristup nadahnut pravnom argumentacijom, zamislimo da tijekom kaznenog postupka sutkinja iz danosti D (*datum*) “Ovo tužiteljstvo još nije dokazalo krivnju okrivljenika Horvata izvan razumne sumnje” zaključi na tvrdnju T (*claim*): “Horvata smatramo nevinim”. Prema Toulminovu shvaćanju, njezin zaključak podržan je jamstvom J (*warrant*), tj. načelom koje nalaže da “Ako okrivljenicima nije dokazana krivnja prema relevantnom standardu dokaza, smatramo ih nevinima”. Opće načelo odražava tzv. presumpciju nevinosti, pravnu konvenciju koja ima daljnje moralno i proceduralno opravdanje O (*backing*). Toulmin prepoznaje da tvrdnje variraju u snazi te im stoga pridodaje modalni kvalifikator M (*modal qualifier*) (npr. “vjerojatno”, “sigurno” ili “moguće”). Sukladno tome, cjelovita tvrdnja glasi: “Presumptivno, okrivljenika Horvata smatramo nevinim”. Naposljetku, danosti podržavaju tvrdnje samo u izostanku pobijača P (*rebuttal*). Stoga, ako tužiteljstvo pruži dokaz da je Horvat počinio zločin ili da se obrana prethodno koristila pravno neprihvatljivom evidencijom, modalni kvalifikator je poništen i tvrdnja postaje sporna. Na ovom je primjeru lako razumjeti Toulminov poznati dijagram (Toulmin 2003: 97).

⁹ Prema metodi slaganja (*method of agreement*), ako u različitim situacijama opažamo neki učinak U , te ustanovimo da je A jedini zajednički antecedent u različitim situacijama, onda možemo zaključiti da A uzrokuje U . Prema metodi razlike (*method of difference*), ako se situacije $S1$ i $S2$ razlikuju jedino prema prisutnosti antecedenta A (u $S1$), te opazimo da se učinak U pojavljuje samo u $S1$, onda možemo zaključiti da A uzrokuje U (Lipton 2004: 18). Kada je riječ o induktivnim pogreškama, Mill analizira problematične generalizacije poput zaključivanja o prirodnim zakonima dalekog svemira na temelju zakona Sunčeva sustava (Hansen 2023).

Mada jezgra dijagrama nalikuje silogizmu u kojemu danost predstavlja malu, a jamstvo veliku premisu (Zenker 2018: 430), Toulminov model proizlazi iz kritike deduktivističkog shvaćanja argumenta. Prema njegovu mišljenju, zadovoljavanje formalnog kriterija valjanosti – to da dotični argument ima oblik valjanog zaključka – gotovo uopće ne pridonosi analizi i vrednovanju svakodnevnih argumenata. Naprotiv, valja zapaziti da je valjanost argumenta određena *sadržajem* njegova jamstva, tj. prihvatljivošću opravdanja za jamstvo. Prihvatljivost opravdanja pak ovisi o polju primjene argumenta (*field*) te ju procjenjuju stručnjaci (van Eemeren i Grootendorst 2004: 47). Primjerice, pravnici se mogu složiti da je presumpcija nevinosti opravdana u polju kaznenog prava, no to ne povlači da je automatski opravdana u svakodnevnim kontekstima.¹⁰ Prema Toulminu, valjanost je, dakle, određena društvenim, komunikacijskim kontekstima što zasigurno predstavlja radikalni odmak od formalnogičke tradicije (Zenker 2018: 424). Toulminov pristup je utjecao na retoriku, neformalnu logiku, kritičko mišljenje, komunikacijske i obrazovne znanosti, pravo te računalnu znanost i umjetnu inteligenciju. Za više detalja o Toulminovoj kritici logike, razlikovanju analitičkih i neanalitičkih svojstava argumenta, shvaćanju polja te (kontroverznoj) prirodi jamstva vidi van Eemeren et al. (2014: 203–257).

Djelom *The New Rhetoric: A Treatise on Argumentation* (1971/1958) Perelman i Tyteca zagovaraju retorički pristup. Kritični su prema logičarima i epistemolozima koji “u cijelosti zanemaruju istraživanje metoda dokazivanja korištenih za osiguravanje privrženosti (*adherence*)” mada je umijeće argumentiranja “razlikovno svojstvo razumnog bića” (Perelman i Tyteca 1971: 1). Smatraju kako je cilj argumentacije uvjeravanje, da, stoga, valjanost ovisi isključivo o učinku argumenta na publiku kojoj je namijenjen (Perelman i Tyteca 1971: 19) te identificiraju dva opća uvjeta retoričke učinkovitosti. Prvo, govornik se treba koristiti premisama koje publika prihvaća: činjenicama, istinama, presumpcijama, apstraktnim i konkretnim vrijednostima, hijerarhijama vrijednosti, premisama na temelju kojih prihvaćamo hijerarhije vrijednosti, itd. (Perelman i Tyteca 1971: 63–115). Drugo, govornik se treba koristiti prihvaćenim obrascima

¹⁰ Primjerice, u pravnom kontekstu, presumpcija nevinosti pospješuje proceduralnu učinkovitost (omogućuje donošenje presude u okolnostima kada dokazi nisu konkluzivni) pritom izbjegavajući veći moralni rizik (prihvatljivije je osloboditi krivca nego osuditi nevinu osobu). U svakodnevnim kontekstima s drukčijim ciljevima, prethodna opravdanja ne moraju biti primjenjiva. Dapače, činjenica da je osoba okrivljena može se inicijalno, epistemički, smatrati indikatorom krivnje (“Gdje ima dima, ima i vatre”). Za više detalja o opravdanju praktične presumpcije nevinosti vidi Bodlović (2022: 56–60).

argumentacije, tj. tipovima povezanosti premisa i konkluzije. To vodi klasifikaciji argumentacijskih shema na temelju povezivanja (*association*) i razdvajanja (*dissociation*). Primjerice, uzročne argumentacijske sheme kauzalno povezuju činjenice i događaje (“Vojska je uspješna jer ima dobru obavještajnu službu”) (Perelman i Tyteca 1971: 263). Razdvajanje pak vodi opravdanju konkluzije razlučivanjem pojmova u premisama (“Mada nije po slovu zakona, odluka je u duhu zakona; stoga je ispravna”) (van Eemeren et al. 2014: 282).

Analizirajući nededuktivne sheme te ističući da razumnost (*reasonableness*) u potpunosti ovisi o publici, Perelman i Tyteca izražavaju nezadovoljstvo apodiktičnom logikom koja proučava nužne izvode iz očitih istina (van Eemeren i Grootendorst 2004: 48). Iako proučavaju stvarnu praksu argumentiranja u humanistici i društvenim znanostima, njihov pristup nije isključivo deskriptivan s obzirom na to da uvode distinkciju između univerzalne i partikularne publike (Perelman i Tyteca 1971: 17–35). Partikularnu publiku čine stvarni pojedinci kojima upućujemo argumente (npr. studenti u dvorani), dok je univerzalna publika normativni ideal koji čine (zamišljeni) pojedinci koji, u nekom smislu, utjelovljuju razumnost. Stoga se argument “Marko je s Anom u Zagrebu, dakle nije u Zagrebu” može smatrati nevaljanim čak i kada je uvjerljiv nekoj partikularnoj publici jer nije uvjerljiv univerzalnoj publici. Utjecaj Perelmana i Tytece vidljiv je u retorici, pravu, komunikacijskim znanostima, filozofskim raspravama o racionalnosti te razvoju teorije argumentacijskih shema. Za više detalja o ulozi publike, teorijskim izazovima vezanima uz pojam univerzalne publike, klasifikaciji premisa i argumentacijskih shema te ishodištima i utjecajima nove retorike vidi van Eemeren et al. (2014: 257–293).

Hamblinovo djelo *Fallacies* (1970) ističe se pažljivom analizom argumentacijskih pogrešaka i revitalizacijom dijalektike. Hamblin je bio nezadovoljan manjkom kritičnosti i sistematičnosti u istraživanju pogrešaka. Sredinom dvadesetoga stoljeća udžbenici logike polaze od tradicionalnog shvaćanja da se pogrešan argument čini valjanim premda to nije (Hamblin 1970: 12). No s obzirom na to da su neki pogrešni argumenti zapravo valjani, a često i očito pogrešni, tradicionalna definicija je manjkava.¹¹ Nadalje, standardni pristup pogreškama (*standard*

¹¹ Kružni argument (*petitio principii*) je očiti primjer. “Bog postoji jer Bog postoji” je formalno valjan argument (konkluzija nužno slijedi iz premise), ali je informativno prazan i potpuno beskoristan u raspravi: teist njime zasigurno neće uvjeriti ni ateista (koji kategorički niječe Božje postojanje), ni skeptika (koji se inicijalno suzdržava od suda).

treatment) je “suviše nesistematičan za moderne pojmove [...], istrošen i dogmatski [...], nevjerojatno ograničen tradicijom [...] te u cijelosti nepovezan s bilo čim drugim u modernoj logici” (Hamblin 1970: 11–12). Iako srž problema leži u nekritičkom prihvaćanju aristotelovske tradicije, Hamblinovo je rješenje inspirirano, ne bez ironije, upravo Aristotelovom dijalektikom (Dutilh Novaes 2022).

Dijalektika polazi od zapažanja da se argumente najčešće koristi u dijalozima te da, sukladno tome, pojedini argument valja tumačiti kao dijaloški potez (*move*) u široj razmjeni pitanja i odgovora. Najjednostavnija rasprava uključuje proponenta i oponenta. Proponent nastoji uvjeriti oponenta u prihvatljivost teze, a oponent postavlja pitanja te osmišljava protuargumente kako bi testirao tezu. Teza ulazi u proponentov skup obveza (*commitment set*) te ju on, na zahtjev oponenta, mora opravdati. Sljedeći dijalog oslikava nužnost dijalektičke perspektive za analizu pogrešaka.

- Proponent: Premijer će najvjerojatnije izgubiti izbore.
 Oponent: Na temelju čega to tvrdiš?
 Proponent: Izlazne ankete predviđaju mu pobjedu sa samo 8% vjerojatnosti.
 Oponent: U krivu si. Ne znači da će premijer sigurno izgubiti izbore. Nepovoljni rezultati anketa ne jamče gubitak izbora. Ankete su u prošlosti znale griješiti.

Oponent polazi od proponentu prihvatljivih premisa (“Ankete su u prošlosti znale griješiti”), pa se njegov protuargument čini retorički prihvatljivim. Nadalje, radi se o razumnom induktivnom argumentu: ankete su u prošlosti zaista griješile, stoga je svakako moguće da su (baš ove) predizborne ankete pogrešne. Pa ipak, oponentov je protuargument dijaloški problematičan jer osporava tezu koja ne pripada proponentovom skupu obveza. Proponent nije tvrdio da će premijer sigurno izgubiti izbore ili da rezultati anketa jamče točan ishod izbora. Tvrdio je, naprotiv, da će premijer najvjerojatnije izgubiti izbore pružajući induktivan razlog (92% vjerojatnosti) koji proizlazi iz induktivnog izvora (predizbornih anketa). Oponentov protuargument stoga uopće ne osporava proponentovu tezu. Privid osporavanja proizlazi iz zamjene izvorne teze (“Premijer će najvjerojatnije...”) ekstremnijom tezom (“Premijer će sigurno...”) koju je lakše opovrgnuti, tzv. pogreške slamnatog čovjeka (*strawman*) (Sekulić 2016: 70–71). Posljedično, proponent bi navodno trebao povući

(*retract*) tezu i potencijalno izgubiti raspravu zbog poteza koji uopće nije povukao. Slično kao da u igri šaha prvi igrač postavi figuru u polje d2, a drugi mu samoinicijativno premjesti figuru u d3 i slavodobitno usklikne: “Šah-mat”!

Hamblinov dijalektički pristup otvorio je vrata koherentnom i sistematičnom istraživanju argumentacijskih pogrešaka kao poteza koji krše pravila dijaloške igre. Pravila dijaloga osmišljena su kako bi promicala konačan cilj dijaloga (uvjeravanje, prihvaćanje istinite hipoteze, izbor najboljeg djelovanja i sl.), a mogu biti formalna – kao u slučaju dijaloške logike i formalne dijalektike (vidi Clerbout i McConaughy 2022; Hamblin 1970; Rescher 1977; Lorenzen i Lorenz 1978; Barth i Krabbe 1982) – ili neformalna kao, primjerice, u slučaju pragmadijalektike (van Eemeren i Grootendorst 2004). Hamblinova teorija utjecala je na istraživanje pogrešaka, dijalektiku, filozofsku logiku, umjetnu inteligenciju, ali i skretanje pažnje na važnost negativnog pristupa u normativnoj teoriji argumentacije, tj. istraživanja pogrešnosti umjesto, primjerice, valjanosti (Groarke 2022). Za detaljniji pregled Hamblinovog pristupa pogreškama vidi van Eemeren et al. (2014: 166–175). Isti autori (2014: 175–192) također navode da su neposredan, ali manje značajan utjecaj na razvoj teorije argumentacije imali Rupert Crawshay-Williams te Arne Næss.

2. Programatska načela teorije argumentacije

Povijesni pregled koristan je za razumijevanje razvoja, ali i anticipaciju temeljnih polazišta teorije argumentacije. Riječ je o najopćenitijim uputama kako istraživati argumente, pragmatičkim polazištima koja dijeli većina suvremenih teoretičara. Moguće je razlučiti najmanje četiri programatska načela.

2.1 Proučavaj stvarne (pojedinačne, opovrgljive) argumente!

Povijesni pregled otkriva da suvremena teorija argumentacije uvelike proizlazi iz nezadovoljstva formalnom logikom, a jedan od osnovnih izvora nezadovoljstva je manjak interesa za stvarne argumente. Naime, formalni logičari apstrahiraju od sadržaja, tj. realne istinitosti sudova te proučavaju pravila i oblike valjanog zaključivanja.¹² Stoga su udžbenici iz

¹² Dutilh Novaes (2011) razmatra osam načina na koje logika može biti formalna. S jedne strane, formalna narav logike može ležati u proučavanju *oblika* zaključivanja, što uključuje (1) proučavanje shema, (2) ravnodušnost prema pojedinačnostima, (3) neutralnost logike prema području kojem zaključak pripada, (4) apstrakciju od intencionalnog sadržaja, te (5) apstrak-

logike prepuni umjetnih primjera čiji je jedini cilj omogućiti ilustraciju i procjenu formalne valjanosti. Primjerice:

Sva četveronožna stvorenja imaju krila.

Svi pauci imaju točno četiri noge.

[Dakle,] svi pauci imaju krila. (Copi, Cohen i Rodych 2019: 28)

Suvremeni teoretičari argumentacije prepoznaju važnost (i nužnost) procjene deduktivne valjanosti, ali naglašavaju kako se analizom umjetnih primjera propušta izravnije produbiti razumijevanje svijeta koji nas okružuje. Argumenti su dio svakodnevice i koriste se u javnom i privatnom prostoru te neposrednoj i posrednoj komunikaciji (npr. putem medija i društvenih mreža). Čini se, stoga, svrsishodnije analizirati i vrednovati argumente koji barem donekle utječu na živote pojedinaca.

Razmotrimo, primjerice, naslov iz *Jutarnjeg lista* koji prenosi izjavu ministrice Nikoline Brnjac nakon što se grupa turista zarazila koronavirusom: “Nema dokaza da su se strani turisti zarazili na Pagu. Sigurna smo destinacija”.¹³ Izdvojen iz ostatka izjave, naslov nalaže da ministrica nudi sljedeći argument:

Nema dokaza da su se strani turisti zarazili na Pagu.

[Dakle,] sigurna smo destinacija.

Ovaj argument iz neznanja (*ad ignorantiam*) je po mnogočemu važan. Potencijalna zaraza na Pagu ukazivala bi na rastući zdravstveni rizik, vjerojatno vodila postroženju mjera zaštite te se izravno odrazila na svakodnevnicu ljudi. Potencijalna zaraza bi također imala ozbiljne ekonomske posljedice smanjujući prihode od turističke sezone. U opisanim društvenim okolnostima važno je procijeniti uvjerljivost prethodnog argumenta, a nije očigledno da izoštravanje vještine formalnog zaključivanja na, primjerice, četveronožnim paucima značajno doprinosi takvoj procjeni.

Nemoć formalne logike da kaže mnogo toga zanimljivog o kvaliteti argumenata u javnim raspravama u Sjedinjenim Američkim Državama, tijekom razdoblja velikih društvenih promjena šezdesetih godina dva-

ciju od značenja (de-semantifikacija). S druge strane, logika može biti formalna i u smislu da je (6) izračunljiva (*computable*) te vezana uz normativna pravila, bilo (7) regulativna bilo (8) konstitutivna. Za potrebe ovoga rada, prethodna razlikovanja su korisna jer ilustriraju različite karakteristike formalne logike koje teoretičari argumentacije mogu smatrati ograničavajućima te, posljedično, različite poželjne karakteristike neformalne logike ili, šire, teorije argumentacije.

¹³ Vidi članak u *Jutarnjem listu*: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/ministrica-brnjac-nema-dokaza-da-su-se-strani-turisti-zarazili-na-pagu-sigurna-smo-destinacija-15012489> [pristupljeno 29. studenog 2023].

desetoga stoljeća,¹⁴ bio je neposredan povod za razvoj tzv. neformalne logike. Blair (2012: 120–121) razmatra ograničenja s kojima se tadašnji sveučilišni profesori suočavaju nastojeći argumente iz, primjerice, televizijskih rasprava analizirati metodom iz logičkih udžbenika. Prvo, stvarni argumenti sadrže niz jezičnih sredstava – retoričkih pitanja, imperativa, rečenica u prošlom i budućem vremenu itd. – koje udžbenici zanemaruju. Stoga prijevod u standardan logički oblik (*standard form*)¹⁵ najčešće rezultira nezgrapnim ili prepojednostavljenim tumačenjima izvornog argumenta. Drugo, svakodnevni argumenti strukturno su složeniji te ne mogu biti u cijelosti analizirani osnovnim tehnikama iz logičkih udžbenika. Primjerice, osim pružanja pozitivnih razloga za konkluziju, svakodnevni argumenti također anticipiraju prigovore i opovrgavaju protuargumente. Treće, gotovo svi stvarni argumenti počivaju na prešućenim premisama, a formalna logika ne sadrži naputke kako ispravno protumačiti prešućene premise i rekonstruirati entimeme. Naposljetku, čini se da procjenom formalne valjanosti ništa, zapravo, nije odlučeno: valjani argumenti mogu i dalje biti problematični (npr. *petitio principii*), a deduktivno nevaljani argumenti mogu zapravo biti dobri nededuktivni argumenti.

Ovo potonje je naročito važno. Fokusrajući se na stvarne, svakodnevne argumente, teoretičari argumentacije primarno istražuju opovrgljive zaključke (Blair 2012: 123–124).¹⁶ Riječ je o zaključcima gdje konkluzija ne slijedi nužno iz istinitih premisa, ali ju premise svejedno čine uvjerljivom u izostanku dodatnih informacija, tzv. pobijača (*defeaters*). Razmotrimo sljedeći primjer:

Restorani koji poslužuju kvalitetnu hranu dobro su posjećeni.

Ovaj restoran je dobro posjećen.

[Dakle,] ovaj restoran poslužuje kvalitetnu hranu.

Argument nije deduktivno valjan: ako su premise istinite, i dalje možemo zamisliti da je konkluzija neistinita.¹⁷ Dotični restoran može služiti

¹⁴ Riječ je o razdoblju koje su obilježile rasprave o opravdanosti upotrebe nuklearnog oružja, američkog sudjelovanja u ratu u Vijetnamu, studentski prosvjedi, te borbe za rasnu i spolnu ravnopravnost građana.

¹⁵ Niz, lista, izjavnih rečenica (sudova) od kojih su neke premise, a neke konkluzije.

¹⁶ U literaturi je ustaljen naziv “opovrgljivo zaključivanje” (*defeasible reasoning*) (Koons 2022), no koriste se i nazivi poput “nededuktivno”, “plauzibilističko”, “presumptivno” i “induktivno (u širem smislu)” zaključivanje (vidi Rescher 1976; Walton 1996a). Takvo zaključivanje dominira u svakodnevnom kognitivnom odnosu čovjeka sa svijetom. Nužni, deduktivni zaključci karakteristični su uglavnom za matematiku i egzaktne znanosti.

¹⁷ Riječ je o formalnoj, deduktivnoj, pogrešci *afirmacije konsekvanta*.

ispodprosječnu hranu, a biti dobro posjećen jer je povoljan, smješten u centru grada ili jer ima lošu konkurenciju. No ako su alternativna objašnjenja pogrešna ili nedostupna, konkluzija je uvjerljiva: dobru posjećenost restorana plauzibilno je, barem u nekoj mjeri, objasniti kvalitetom hrane. Radi se o tzv. zaključku na najbolje objašnjenje (*inference to the best explanation*) (Lipton 2004) ili u širem smislu abduktivnom zaključku (*abductive inference*) (Josephson i Josephson 1994).

Konačno, teoretičari argumentacije ističu važnost analize *pojedinačnih* argumenata. Dok se formalni logičari zanimaju za opće oblike valjanog zaključka u pravilu zanemarujući razlikovna svojstva konkretnih, pojedinačnih argumenata (Dutilh Novaes 2011: 310–314), teoretičari argumentacije smatraju da su potonja neformalna svojstva najčešće presudna u procjeni stvarnih, svakodnevnih argumenata.

U praktičnoj logici – koju često nazivamo neformalnom logikom – svaki pojedinačni argument treba istraživati sukladno njegovim vlastitim zahtjevima. Svaki primjer je jedinstven, a u formalnoj logici, ako dva primjera dijele isti oblik, onda njihove pojedinačne razlike mogu biti zanemarene, barem na formalnoj razini. (Walton 2008: 167)

Interes za stvarne, opovrgljive i pojedinačne argumente je dijelom i pedagoški motiviran. Name, postoji mišljenje da uz formalnu logiku obrazovni sustav zahtijeva i drukčiju vrstu logike koja će nešto izravnije doprinijeti odgoju slobodnomislećih pojedinaca. Isticanje šire pedagoške funkcije logike vidljivo je već kod Whatelyja, a u novije vrijeme i kod neformalnih logičara te zagovornika kritičkog mišljenja (*critical thinking*) kao temeljnog cilja obrazovanja (vidi Blair 2012: 48–49; Hitchcock 2017: 477–499; 2022).

Stoga, prvo programatsko načelo suvremene teorije argumentacije glasi: *Proučavaj stvarne, pojedinačne, opovrgljive argumente kako bi bio sposobniji razumjeti i kritički ispitivati složeni svijet oko sebe!*

2.2 Proučavaj argumentacijske pogreške!

Pojedinci su u suvremenom svijetu izloženi mnoštvu informacija (posebice putem masovnih medija i društvenih mreža) na temelju kojih moraju odlučivati i djelovati, a oslanjanje na nepouzdanu izvore može biti skupocjeno. Pogrešni argumenti predstavljaju tipičan izvor dvojbenih vjerovanja i odluka te ih je stoga važno moći prepoznati. Slikovito rečeno, kao što za brigu o vlastitom zdravlju treba znati što zdravlju doprinosi, a što šteti, za brigu o vlastitoj racionalnosti treba znati koji je tipovi ar-

gumenata promiču, a koji ugrožavaju. Argumenti mogu biti pogrešni na mnogo načina, no određene pogreške su uobičajene i teško iskorjenjive.¹⁸

Nakon Aristotela pogreške su, primjerice, istraživali Arnauld i Nicole, Locke, Bentham, Whately i Mill, a Hamblin je žustro kritizirao tradicionalni pristup pogreškama. U novije vrijeme Douglas Walton (1987; 2008) i pragmatidijalektičari (npr. van Eemeren, Garssen i Meuffels 2009) značajno su doprinijeli dijalektičkoj, a, primjerice, Christopher Tindale (2007) retoričkoj analizi pogrešaka. Kao važan prilog literaturi ističe se i zbornik *Fallacies: Classical and Contemporary Readings* (1995) urednika Hansa Hansena i Roberta Pinta, koji donosi osvrtte vodećih teoretičara argumentacije. Iako je istraživanje pogrešaka u teoriji argumentacije posljednjih godina utihnulo, snažan poticaj dolazi iz područja kognitivne psihologije putem istraživanja heuristika i kognitivnih pristranosti (*cognitive biases*) (vidi Kahneman, Slovic i Tversky 1982; Kahneman 2013; Sekulić 2016).

Drugo programatsko načelo, dakle, glasi: *Proučavaj argumentacijske pogreške uobičajene u stvarnom, svakodnevnom diskursu, kako bi pokušao izbjeći manipulaciju, loše odluke i neopravdana vjerovanja.*

2.3 Pristupi argumentu kao komunikacijskom sredstvu!

Nadalje, s obzirom na činjenicu da se argumenti najčešće koriste u komunikaciji, nije ih primjereno tretirati isključivo kao skupove sudova s istinitosnim vrijednostima (kako to formalni logičari najčešće rade), već kao skupove govornih činova (*speech acts*) s određenim pragmatičkim svojstvima (van Eemeren i Grootendorst 2004; Walton 2007; Bermejo-Luque 2011). Naime, kada pojedinci iz tvrdnji, pretpostavki, naredbi, prijedloga i sl. oblikuju argumente, oni to rade s određenom namjerom: da bi uvjerali publiku, donijeli ispravnu odluku ili tek nasmijali prijatelje na kućnoj zabavi. Stoga je za procjenu argumenta ministrice Brnjac potrebno ustanoviti kome se ona primarno obraća (turistima, zdravstveno rizičnim skupinama, široj javnosti itd.) te s kojim ciljem. Nastoji li ministrica umiriti javnost, predložiti hipotezu koju zatim valja testirati, uvjeriti publiku, dokazati istinitost teze ili pak pokazati da u ovom trenutku nema razloga za postrožiti preventivne mjere?

¹⁸ Ovome svjedoči i relativno stabilna lista argumentacijskih pogrešaka od antike do danas (vidi Hansen 2023). U prethodnom dijelu rada već se komentiralo sljedeće pogreške: ekvivokaciju, kružno argumentiranje, *ad verecundiam*, *ad hominem*, *ad ignorantiam*, zamjenu teza te slamatog čovjeka.

Osim o unutarnjoj logičko-epistemičkoj snazi (Johnson 2000; Lumer 2005; Blair 2012), uspješnost argumenta ovisi o komunikacijskim čimbenicima: karakteru govornika (Hampl 2007) i publike (Tindale 2015) te njihovim polazištima, ciljevima i prethodnim potezima (Hamblin 1970; Walton i Krabbe 1995; Goodwin 2007). Suvremeni teoretičari argumentacije ističu kako su formalni logičari stoljećima zanemarivali komunikacijska svojstva argumenta što se čini problematičnim s deskriptivnog, ali i normativnog stajališta (sjetimo se Hamblinove teze o nužnosti dijalektike za analizu pogrešaka).

Stoga je treće programatsko načelo teorije argumentacije: *Prilikom tumačenja, analize i vrednovanja argumenta, pristupi mu kao sredstvu korištenom u konkretnom komunikacijskom kontekstu kako bi se njime postigao određeni cilj!*

2.4 Imaj na umu karakteristike prirodnog jezika!

Četvrto načelo također proizlazi iz frustracije formalnom logikom. Ovoga puta je oštrica kritike usmjerena na razvoj i upotrebu novog simboličkog jezika.

U jednom dijelu, odbacivanje aristotelovske logike (široko shvaćene tako da obuhvaća skolastičku logiku) najbolje je objasniti izmijenjenim i prilično novim ciljevima koje si je logika zadala u novovjekovnom razdoblju. Jedan od tih ciljeva bio je razvijanje idealnog logičkog jezika koji prirodno izražava idealno mišljenje te je bio precizniji od prirodnih jezika. (Hintikka i Spade 2012: 28)

Razvojem simboličkog jezika (od Leibniza, preko Boolea, de Morgana i Fregea, do Russella, Hilberta, Gödela i Carnapa) logika se uvelike približila matematici. No takvo je približavanje istovremeno i udaljavanje od svakodnevnog zaključivanja te suvremeni teoretičari argumentacije ističu kako eventualno korištenje simboličkog jezika za procjenu svakodnevnih argumenata donosi više štete nego koristi.

Primjerice, zamislimo da teoretičar pokuša analizirati argumente u slavnom govoru *I have a dream* Martina Luthera Kinga prevodeći govor u jezik matematičke logike. Čak kada bi takav pothvat uopće imao smisla, teoretičar će se suočiti s nizom interpretacijskih teškoća prevodeći engleske rečenice na tehnički jezik varijabli, konstanti, predikata, kvantifikatora i teorije skupova. S obzirom na to da učinkovitost svakodnevnih argumenata uvelike ovisi upravo o sredstvima iz prirodnog jezika – primjerice, retoričkim pitanjima, ilustracijama, pažljivom odabiru i redoslijedu riječi (Jacobs 2000; 2006) – takav prijevod ne može biti vje-

rodostojan te vodi različitim problemima.¹⁹ U načelu, analitički zahtjevi preciznosti i strogoće ovise o prirodi predmeta istraživanja te je, slikovito rečeno, masu rasutoj tereta neprimjereno mjeriti apotekarskom vagom.²⁰

Stoga četvrto programatsko načelo glasi: *Proučavaj stvarne argumente imajući na umu posebnosti izvornog, prirodnog jezika na kojemu su izraženi te ograničenja novog jezika (simboličke logike) na koji ih prevodiš!*

Valja istaknuti kako prethodne kritike formalne logike ukazuju više na njezina ograničenja, a manje na pogrešnost. Teorijski ciljevi formalnih logičara su umnogome komplementarni ciljevima suvremenih teoretičara argumentacije, ali su suviše uski te njihovo zadovoljenje nije dovoljno za cjelovito vrednovanje stvarnih argumenata. Ipak, kritike su ponekad oštrije nego što to formalna logika zaslužuje. Primjerice, u udžbenicima logike upotreba umjetnih zaključaka s neistinitim premisama predstavlja, u mnogočemu, poželjnu pedagošku praksu. Naime, umjetni primjeri ne odvrćaju pozornost s formalnih svojstava zaključka, a korištenje neistinitih premisa omogućuje lakše razumijevanje valjanosti kao temeljnog pojma formalne logike. Također se čini nepoštenim kritizirati formalnu logiku što ne ispunjava ciljeve koje si prethodno nije zadala (vezane uz istraživanje pragmatičkih svojstava argumenata). Kritika neprimjerenosti prevodenja rečenica iz prirodnog u simbolički jezik matematičke logike dvojbena je iz istog razloga. Naime, logičari s kraja devetnaestoga i početka dvadesetoga stoljeća prvenstveno su istraživali matematičko zaključivanje te njihovi sustavi nisu ni bili namijenjeni razumijevanju svakodnevnih argumenata. Na koncu, valja istaknuti da su zbog napretka formalne logike neke kritike u međuvremenu izgubile na važnosti. Primjerice, raniji prigovori kako formalni sustavi zanemaruju pobijače, protuargumente i dijaloške kontekste oslabljeni su kasnijim razvojem opovrgljivih (*defeasible*) i dijaloških logika (vidi Koons 2022; Clerbout i McConaughey 2022).

¹⁹ Primjerice, redosljed jednostavnih sudova u prirodnom jeziku izravno utječe na značenje složenoga suda. Rečenica "Vozio je, pa se napio" nije istoznačna rečenici "Napio se, pa vozio". Prijevod u jezik iskazne logike ne zahvaća tu razliku jer konjunkcija "N & V" zadržava istu istinitosnu vrijednost (značenje) neovisno o redosljedu sudova N i V. Također, redosljed sudova može upućivati na (prešućenu) konkluziju. Kako primjećuju Anscombe i Ducrot, rečenica "Film je slabo režiran, ali vrlo dobro odglumljen" nalaže kako se film isplati pogledati, dok bi rečenica "Film je vrlo dobro odglumljen, ali slabo režiran" mogla sugerirati suprotno (vidi van Eemeren et al. 2014: 490–494). S obzirom na to da logička konjunkcija zanemaruje redosljed sudova, prijevod u logički jezik otežava razumijevanje govornikove poruke i argumenta.

²⁰ Nužnost prilagodbe razine preciznosti i strogoće području istraživanja naglašava već Aristotel u *Nikomahovoj etici* (1094b). Za općenitiju raspravu o tome kako inzistiranje na pretjeranoj preciznosti može biti dijalektički pogrešno te voditi sitničarenju i cjepidlačenju (*quibbling, hairsplitting, nitpicking*), vidi Krabbe i van Laar (2021).

Imajući na umu povijesne utjecaje i programatska načela, možemo se konačno usredotočiti na temeljna pitanja i metode teorije argumentacije pritom ilustrirajući njezinu primjenu. Prema Waltonovom shvaćanju, “tri cilja kritičke argumentacije su identificiranje, analiza i vrednovanje argumenata” (2006: 1), a valja im dodati još dva cilja: tumačenje i predstavljanje.

3. Identificiranje argumenta

Prvi preduvjet za istraživanje argumenta je njegovo prepoznavanje i izdvajanje iz šire cjeline teksta ili govora (Walton 2007: 253). Prema jednostavnom predteorijskom shvaćanju, argument je naprosto mišljenje podržano razlogom (Johnson i Blair 1994), a najčešće se upotrebljava u situacijama gdje postoji razilaženje u mišljenjima – u privatnim i javnim (političkim, pravnim, znanstvenim) raspravama – s ciljem racionalnog uvjeravanja (van Eemeren i Grootendorst 2004).

Uspješna identifikacija argumenta za početak podrazumijeva traženje argumenta na pravim mjestima. Ako tekst pripada neargumentativnom žanru (npr. pejsažnoj lirici) te ne odražava namjeru uvjeravanja ili opravdavanja tvrdnje (npr. autor samo niže asocijacije nastojeći potaknuti maštu čitatelja), onda vjerojatno ne sadrži argumente. Ako je pak argumente razumno očekivati na temelju žanrovskih i situacijskih pokazatelja (npr. razmatra se transkript saborske rasprave) te je u tekstu moguće iščitati namjeru uvjeravanja, valja se zapitati: u što točno proponent (autor) nastoji uvjeriti potencijalnog oponenta (čitatelja)?

Odgovor na prethodno pitanje vodi identifikaciji konkluzije (teze). Konkluziju se ponekad lako prepoznaje zbog očite kontroverznosti, primjerice: “Religijski fanatici su najbolji glazbenici na svijetu. Oni su, naime, vrlo posvećeni” (van Eemeren, Grootendorst i Snoeck Henkemans 2002: 41). Ovdje je riječ o strukturno jasnom argumentu u kojemu proponent nastoji uvjeriti oponenta da su upravo religijski fanatici najbolji glazbenici na svijetu.²¹ Međutim, konkluzije su često umjerenije te njihovom prepoznavanju pridonose jezični izrazi smješteni neposredno ispred njih, tzv. indikatori konkluzije (*conclusion indicators*): “dakle”, “zato”, “stoga”, “(iz prethodnog) slijedi”, “(što) dokazuje da”, “(iz čega) vidimo da”, “možemo zaključiti da”, “u skladu s time”, “sukladno (tome)”, “po-

²¹ Unatoč strukturnoj jasnoći, argument je slab jer nije očito zašto bi fanatična posvećenost religiji ukazivala na usporedivu posvećenost glazbi. Vjerojatno je riječ o lošoj analogiji.

sljedično” itd. U sljedećim primjerima konkluzije su podcrtane, a jezični indikatori stavljeni u kurziv.

Broj budista u Sjevernoj Americi stabilno raste, a napredak poslovne suradnje s državama poput Japana i Indije, koje imaju veliki udio budističkog stanovništva, postaje sve značajniji u Sjevernoj Americi. *Iz tih razloga možemo vidjeti da razumijevanje budizma ima praktičnu vrijednost.* (Govier 2010: 6)

Nakon identifikacije konkluzije valja se zapitati: čime proponent (autor) nastoji uvjeriti potencijalnog oponenta (čitatelja) u prihvatljivost konkluzije?

Odgovor na prethodno pitanje vodi prepoznavanju premisa (razloga) u čemu pomažu tzv. indikatori premise (*premise indicators*): “jer”, “zbog”, “zato što”, “zahvaljujući”, “na temelju”, “s obzirom (da/na)”, “iz tog razloga”, “iz ovoga slijedi/možemo zaključiti”, “(ovo) pokazuje da”, “pod pretpostavkom” itd.

Osim na zemlji, život mora postojati još negdje u svemiru, jer je svemir beskonačan, a u beskonačnom svemiru ne može postojati samo jedno mjesto koje ima posebna svojstva potrebna za život. (Govier 2010: 6)

Metodično identificiranje premisa i konkluzija omogućuje uklanjanje (argumentacijski) sekundarnih dijelova teksta (uvodnih napomena, pojašnjenja, ilustracija, anegdota, šala, digresija, zahvala uredništvu itd.) iz primarne analize.

Nažalost, jezični indikatori često nisu dovoljni za identifikaciju argumenta (van Eemeren, Grootendorst i Snoeck Henkemans 2002; Govier 2010). S jedne strane, navedeni izrazi koriste se i van argumentativnog konteksta te tada uopće ne ukazuju na prisutnost premisa i konkluzija, primjerice: “Obukao se u skladu s prigodom”, “Svoj govor je započeo zahvaljujući se prisutnima”, “S obale možemo vidjeti da brod odmiče”, “Sat pokazuje da nemamo mnogo vremena” itd. S druge strane, indikatori u argumentativnim kontekstima više su iznimka nego pravilo: jezični indikatori uvijek izostaju u neverbalnoj,²² a često i u verbalnoj argumentaciji.

Izostanak jezičnih indikatora ne predstavlja teškoću kada su konkluzije kontroverzne i samim time očite (primjer religijskih fanatika) te kada je odnos između sudova logički jednosmjernan. Primjerice, funkcija

²² Posljednjih godina teoretičari argumentacije proučavaju tzv. vizualne argumente (*visual arguments*) koji su barem dijelom izraženi u slikama (Blair 2012: 205–228, 261–281) te, odnedavno, i zvučne argumente (*auditory arguments*) (vidi Groarke 2018; Kišiček 2018).

je sudova u argumentu “Moraš jesti više voća. Voće je dobro za zdravlje” jasna unatoč izostanku indikatora: “Voće je dobro za zdravlje” očito predstavlja premisu, a “Moraš jesti više voća” konkluziju. Alternativno tumačenje prema kojemu je voće dobro za zdravlje jer ga pojedinac mora više jesti prije nalikuje šali negoli smislenom argumentu. Zato u izostanku indikatora valja razmotriti “*interne logičke indicije (clues)*”, logičke ili evidencijske odnose između tvrdnji” (Johnson i Blair 1994: 12, kurziv u originalu).

Međutim, i logički su odnosi ponekad višeznačni. Naslov iz *Jutarnjeg lista* “Nema dokaza da su se strani turisti zarazili na Pagu. Sigurna smo destinacija” može se protumačiti kao argument iz neznanja.

Nema dokaza da su se strani turisti zarazili na Pagu.
[Dakle,] sigurna smo destinacija.

No izostanak jezičnih indikatora omogućuje i drukčije tumačenje logičkog odnosa. Možda ministrica iz sigurnosti Hrvatske (premissa) zaključuje o izostanku dokaza o zarazi na Pagu (konkluzija)?

Sigurna smo destinacija.
[Dakle,] nema dokaza da su se strani turisti zarazili na Pagu.

Prema ovome tumačenju, epidemiološka sigurnost Hrvatske ukazuje na malu (prethodnu) vjerojatnost zaraze na Pagu, a mala vjerojatnost zaraze na Pagu opravdava tezu o izostanku dokaza o takvoj zarazi. Naime, u načelu je teško imati dokaze za nešto što se najvjerojatnije nije dogodilo.

Koje tumačenje odabrati? Teoretičari predlažu primjenu tzv. načela milosrđa (*principle of charity*) koje nalaže da prilikom suočavanja s interpretacijskim dvojabama treba biti dobronamjeran te birati ona tumačenja koja govornikove iskaze i argumente čine smislenijima, racionalnijima i uvjerljivijima. Kada se proponentov argument tumači slabijim nego što on to možda jest, propušta se iskoristiti njegov puni kognitivni potencijal te riskira pogrešku slamnatog čovjeka. Također, proponentu je relativno lako otkloniti kritiku koja počiva na nepoštenom tumačenju jer njezino otklanjanje ne zahtijeva daljnje argumente, već tek pojašnjenje (*clarification*). Proponent samo treba preformulirati svoj izvorni argument da bi pojasnio njegovo pravo značenje, a kada postane očito da oponentova kritika počiva na pogrešnom tumačenju, ona automatski postaje bespredmetna. Scrivenovim riječima:

Načelo milosrđa zahtijeva da pokušamo pružiti najbolje, radije negoli najgore moguće tumačenje sadržaja koji proučavamo. [...] nalaže ti da protumačiš značenje argumenta na način koji ga čini najsmislenijim i najsnažnijim jer ga je, u su-

protinom, *lako neznatno preformulirati kako bi postao otporan na tvoje prigovore*. Zbog toga predstavlja dobar praktičan savjet. (Scriven 1976: 71–72, kurziv u originalu)

No koje je tumačenje snažnije? S jedne strane, argument iz neznanja često se smatra pogreškom jer, u načelu, izostanak dokaza nije dokaz izostanka.²³ Ako nema dokaza da je Marko talentiran za glazbu, ne mora značiti da *nije* talentiran za glazbu jer se možda nije ni okušao u glazbi. Slično, ako nema dokaza o zarazi na Pagu, ne mora značiti da se turisti *nisu* zarazili na Pagu jer možda nitko nije ni ispitivao slučaj, pa samim time ni pronašao dokaze.²⁴ S druge strane, korištenje sigurnosti Hrvatske da bi se podržalo izostanak dokaza u pojedinačnom slučaju na Pagu također nije uvjerljivo jer Hrvatska može u načelu biti sigurna destinacija iako postoje dokazi o lokalnoj, izoliranoj, zarazi na Pagu. Nadalje, bilo bi primjerenije opravdati tezu o izostanku dokaza neposrednijim razlozima koji se tiču samih dokaza: primjerice pozivajući se na iscrpnu epidemiološku istragu koja dokaze nije pronašla. Čini se kako načelo milosrđa u svojoj najopćenitijoj formulaciji nije od pretjerane koristi. Za više detalja o formulaciji načela milosrđa vidi Govier (2018: 203–242), a za kritički osvrt vidi Lewiński (2012). Na hrvatskom jeziku, za pregled različitih primjena i ograničenja načela milosrđa vidi Bodlović (2012).

Ipak, za potrebe identifikacije argumenta i otklanjanja interpretacijskih dvojbi valja prvo sagledati sve relevantne informacije. S obzirom na to da naslov iz *Jutarnjeg lista* predstavlja samo dio izjave ministricice Brnjac, nužno je proučiti tzv. lingvistički mikro-kontekst (van Eemeren 2010: 17–18). Razmotrimo, stoga, širu cjelinu teksta te dodatne elemente iz njezine izjave.

Ova [turistička] sezona ovisi i o koronavirusu. Turizam čini gotovo 20 posto hrvatskog BDP-a. Ulijeva li špica sezone nadu za spas ove sezone, radnih mjesta pa time i BDP-a kazala je ministrica turizma i sporta Nikolina Brnjac u Dnevniku Nove TV. O zaraženim osobama koje su boravile na otoku Pagu kaže da je Hrvatska prema istraživanjima sigurna destinacija.

- “Ona to svakako i je. Ja bih to zahvalila svima uključenima - epidemiolozima, struci, onima koji su uključeni u rad Stožera, graničnoj policiji, HZJZ-u, svima koji se pridržavaju epidemioloških mjera te turističkim radnicima koji su iznijeli najveći teret na svojim leđima”, rekla je.

²³ Na engleskom jeziku: “*The absence of evidence is not the evidence of absence*”.

²⁴ Dodatan problem s ovim primjerom je i neopravdana generalizacija. Ako se unatoč detaljnim istraživanjima nije pronašlo dokaze, manjak dokaza o zarazi na Pagu može ukazivati na to da je Pag sigurna destinacija, što samo po sebi ne povlači da je Hrvatska, u cjelini, sigurna destinacija.

- “Nema dokaza gdje su se turisti zarazili”, dodala je Brnjac. “Svi mi u turističkom sektoru se striktno pridržavamo svih epidemioloških mjera”, dodala je Brnjac.

Navodi kako možemo reći da su predviđanja za ovu sezonu bila na nekih tridesetak posto, no da je rezultat puno bolji.²⁵

Prethodni tekst razotkriva da su oba prethodna tumačenja bila pogrešna. Naslov članka u *Jutarnjem listu* izdvaja dvije najvažnije tvrdnje ministrice bez namjere da one, same po sebi, predstavljaju njezin argument. *Ad ignorantiam* tumačenje je pogrešno jer ministrica tvrdnju o sigurnosti destinacije opravdava istraživanjima te odgovornim ponašanjem pojedinaca i institucija, a ne izostankom dokaza o zarazi na Pagu. Drugo tumačenje je prijeporno jer nema naznaka da ministrica ičim (a time ni sigurnošću Hrvatske kao destinacije) opravdava manjak dokaza o zarazi na Pagu: čini se da izostanak dokaza smatra polazišnom točkom koja ne zahtijeva daljnju podršku. Razmatranje šireg teksta tako vodi trećem, plauzibilnijem tumačenju. Ugrubo, argument se može rekonstruirati na sljedeći način:

(1) Treba biti sumnjičav prema tvrdnji “Strani turisti su se zarazili na Pagu” [prešućena glavna konkluzija] *jer* je (2) Hrvatska sigurna destinacija [podkonkluzija] *te jer* (3) nema dokaza gdje su se turisti zarazili. Hrvatska je sigurna destinacija *jer* to (4) pokazuju istraživanja, *jer* (5) institucije dobro rade svoj posao (epidemiolozi, Stožer, granična policija, turistički djelatnici itd.) *te*, naposljetku, *jer* se (6) pojedinci pridržavaju svih epidemioloških mjera.

Prethodni će argument biti detaljno analiziran u sljedećim odsječcima. Za sada je dovoljno istaknuti da identifikacija predstavlja početni korak u kojemu se, još uvijek relativno neprecizno, jezgra argumenta izdvaja iz šireg konteksta govora ili teksta. Do detaljnijeg razmatranja prirode i strukture argumenta dolazi se prilikom tumačenja, analize i vrednovanja. Za više detalja o identifikaciji argumenta vidi citiranu literaturu, a naročito Johnson i Blair (1994) te van Eemeren, Grootendorst i Snoeck Henkemans (2002).

²⁵ Vidi poveznicu: <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/ministrica-turizma-i-sporta-nikolina-brnjac-gosca-dnevnika-nove-tv---615962.html> [pristupljeno 29. studenog 2023].

4. Tumačenje argumenta

Usredotočimo se na sljedeći (pod)argument ministrice Brnjac, identificiran u prethodnom odsječku.

Istraživanja pokazuju da je Hrvatska sigurna destinacija.
[Dakle,] Hrvatska je sigurna destinacija.

U njegovom se tumačenju nameću dva pitanja: (1) što određuje narav i značenje premise i konkluzije te (2) kako točno razumjeti *odnos* između premise i konkluzije? Odgovori na ta pitanja pokazuju da se argumente može tumačiti na više razina, tj. da argumenti imaju više značenjskih slojeva. Smatram kako je moguće razlučiti propozicijski, kognitivni, govorni i dijalektički sloj.

4.1 Logički (propozicijski) sloj

Formalni logičari tumače premise i konkluzije kao *sudove* – apstraktne logičke jedinice koje stoje u pozitivnom ili negativnom odnosu prema stanju stvari – te je njihova semantika većinom istinitosnovrijednosna: značenje sudova sastoji se u njihovoj (ne)istinitosti, a ne, primjerice, (ne) prihvaćenosti, (ne)uvjerljivosti i sl.

Logičari pak tumače odnos između premise i konkluzije kroz prizmu posljedičnosti ili *logičkog slijeda* pitajući se slijedi li iz istinitosti sudova u premisama (“Istraživanja pokazuju da...”) istinitost suda u konkluziji (“Hrvatska je sigurna destinacija”)? Potvrđan odgovor čini argument logički valjanim ili pak plauzibilnim. Niječan odgovor čini argument nevaljanim, pogrešnim ili slabim (neplauzibilnim). Također valja podsjetiti da formalni logičari apstrahiraju od stvarne istinitosti premisa i konkluzija te valjanost procjenjuju hipotetički: pretpostavimo li istinitost premise “Istraživanja pokazuju da...”, možemo li (valjano, plauzibilno) zaključiti “Hrvatska je sigurna destinacija”? Sljedeći izdvojeni citat oslikava kako se proučavajući argumente logičari zapravo bave “načelima dosljedna zaključivanja” (Kovač 2004: 1).

Logičar analizira odnose između sudova (*propositions*) ispitujući sudove na kojima se zaključak (*inference*) temelji te izvedeni sud (*proposition inferred*). Takav klaster sudova čini *argument*. Argumenti su glavni interes logike. [...] Ipak, *argument* je u logici tehnički termin dizajniran kako bi se značenje “argumenta” kao zaključka učinilo rigoroznijim. U logici **argument** u strogom smislu referira na bilo koju grupu sudova među kojima se za jedan tvrdi da je podržan od strane drugoga

(drugih). *Zaključak* s jednog ili više sudova na izvedeni sud je *argument*. (Copi, Cohen i Rodych 2019: 5, kurzivi i podebljanja u originalu)

Prema logičarima, argument je tek zaključak: logička struktura (objekt ili Wenzelovim rječnikom produkt) u kojoj se iz premisa izvodi konkluzija posredstvom formalnih načela. Fokus na formalnim pravilima zaključivanja, zanemarivanje realne istinitosti sudova kao i mnogobrojnih pragmatičkih aspekata (“Tko argumentira, u kojim okolnostima i s kojim ciljem?”) ne dokidaju legitimitet logičkog tumačenja argumenta, no takvo tumačenje čine izrazito apstraktnim.

Suvremeni teoretičari argumentacije većinom zagovaraju uži pojam argumenta smatrajući da su svi argumenti zaključci (jer argumenti uvijek izvode konkluzije iz premisa), ali da nisu svi zaključci argumenti. Zaključak treba imati i neka dodatna razlikovna (pragmatička) svojstva da bi predstavljao argument (a ne npr. objašnjenje). Za više o odnosima između zaključka (*inference*), rasuđivanja (*reasoning*) i argumentiranja vidi Walton (1991), Blair (2010), Hitchcock (2017: 437–467) i Bermejo-Luque (2019).

4.2 Epistemički (kognitivni) sloj

Epistemički pristupi ističu da uz najširi propozicijski (logički) sloj, argumenti imaju i uži kognitivni (epistemički) sloj. Osnovna polazišta epistemičkih pristupa sažima Lumer.

Prema *epistemološkim* teorijama argumentacije, standardan ishod (*output*) argumentacije je znanje ili opravdano vjerovanje u epistemološkom smislu (Biro 1987: 69; Biro i Siegel 1992: 92, 96; Siegel i Biro 1997: 278, 286; Lumer 1990: 43f., 1991: 100; Goldman 2003: 58). Slični izrazi za ovaj cilj su: “racionalno uvjeravanje” (Johnson 2000: 189), “uvećati stupanj nečije razumne uvjerenosti u istinitost konkluzije” (Sanford 1972: 198), “pružiti dobre razloge za vjerovati u konkluziju” (vidi Feldman 1999: xiii, 12, 24), “pokazati drugoj osobi [...] da ona [...] ima razlog za vjerovati u nešto” (Sinnott-Armstrong 1999: 181). (Lumer 2005: 190)

Što to točno znači za razumijevanje naravi premisa i konkluzija, njihovog odnosa te tumačenja, primjerice, argumenta ministrice Brnjac? Prvo, epistemološki pristupi tumače premise i konkluzije kao *vjerovanja*, tj. kognitivna (psihološka) stanja pojedinca. Takav zaokret u tumačenju otkriva da argumenti ne pripadaju samo idealnom i apstraktnom svijetu propozicijskih odnosa već i realnom, svakodnevnom svijetu pojedinaca, njihovih mentalnih stanja i procesa, perspektiva i, naposljetku, interakcija.

Naravno, "Hrvatska je sigurna destinacija" predstavlja sud s istinitosnom vrijednošću, ali i vjerovanje konkretne osobe, ministricice Brnjac, koje proizlazi iz određenog epistemičkog izvora i podataka kojima ona raspolaže u danim okolnostima. Vjerovanje se i dalje tumači kao istinito i neistinito, ali i kao opravdano ili neopravdano, prihvatljivo ili neprihvatljivo, uvjerljivo ili neuvjerljivo itd. Drugo, epistemološki pristupi tumače odnos premisa i konkluzije u terminima *opravdanja* te pitanje "Povlači li sud u premisi logički sud u konkluziji?" ustupa mjesto pitanju "Opravdava li vjerovanje u premisu ('Istraživanja pokazuju da...') epistemički vjerovanje u konkluziju ('Hrvatska je sigurna destinacija')?".

Zaokret od logičke posljedičnosti prema opravdanju višestruko je važan. Prvo, epistemološke teorije uvode dodatan normativan kriterij nužan za procjenu svakodnevnih argumenata. Naime, kako bismo procijenili opravdanost vjerovanja u konkluziju, moramo prethodno ustvrditi *stvaran status* premisa: primjerice, ako istraživanja zapravo ukazuju na nesigurnost Hrvatske, konkluzija "Hrvatska je sigurna destinacija" ne može biti epistemički opravdana. Drugo, epistemološki pristupi objašnjavaju zašto logički valjani zaključci s istinitim i relevantnim premisama ponekad ne čine dobre argumente. Zamislimo da ministrica pokušava pronaći razlog za vjerovati u objektivno istinit, ali u danim epistemičkim okolnostima prijeporan sud "Hrvatska je sigurna destinacija". Koji je potencijal sljedećeg argumenta?

Hrvatska je sigurna destinacija.

[Dakle,] Hrvatska je sigurna destinacija.

Premisa je istinita, izravno relevantna, deduktivno povlači konkluziju, a ipak je riječ o lošem kružnom argumentu. Epistemolozi problem vide u tome što premisa ne može *opravdati* konkluziju. Naime, premisa mora pružiti evidenciju koja će konkluziju učiniti uvjerljivijom nego što se ona čini u danom trenutku, a to nije moguće ako je premisa samo ponovljena konkluzija.²⁶ McKeon to naziva načelom epistemičke asimetrije.

Kako bi skup sudova C predstavljao nečije evidencijske razloge za sud P, pojedinac mora smatrati da su sudovi u C izvjesniji (*more certain*) od suda P. (McKeon 2013: 286)

²⁶ Na istom tragu, razlog ne može opravdati konkluziju ako ju prethodno pretpostavlja. Primjerice, vjerovanje "Marko je s Anom u Zagrebu" logički povlači konkluziju "Marko je u Zagrebu", ali ju ne može opravdavati: kako bismo vjerovali da su Marko i Ana u Zagrebu (premissa) moramo već vjerovati da je Marko u Zagrebu (konkluzija). Ne možemo vjerovati u premisu bez da prethodno vjerujemo u konkluziju.

Epistemološko tumačenje je umnogome konzistentno s logičkim, ali ga obogaćuje dodatnim razmatranjima i kriterijima.²⁷ Tumačenje argumenta u terminima vjerovanja i opravdanja ipak je pragmatički osjetljivije (argumenti se vežu za pojedince u konkretnim epistemičkim okolnostima) te normativno primjerenije. Ipak, mnogi su mišljenja da suština argumenta leži u njegovoj upotrebi u prirodnom jeziku, govoru i javnoj komunikaciji prije nego li u odnosima između privatnih mentalnih stanja.

4.3 Pragmatički (govorni) sloj

Osim propozicijskog i kognitivnog sloja argument ima i pragmatički sloj. Naime, argumente se često koristi u govoru i izražava u prirodnom jeziku što rezultira dodatnim nijansama u njihovom tumačenju.

Pragmatičko tumačenje je pod izravnim utjecajem tzv. filozofije običnog jezika oblikovane sredinom dvadesetoga stoljeća na sveučilištu Oxford te autora kao što su John L. Austin, John Searle i Herbert Paul Grice. Ideju vodilju sažima naslov Austinovog klasičnog djela *How to Do Things with Words* (1962).²⁸ Krajnje pojednostavljeno, autori smatraju da tradicionalnu sintaktičko-semantičku analizu jezika valja proširiti razmatranjima koja prepoznaju da je jezik sredstvo djelovanja, da se govorom nešto čini te da možemo činiti različite stvari izgovarajući istu rečenicu. Posljedično, rečenica s fiksnim semantičko-sintaktičkim karakteristikama može imati drukčija pragmatička značenja predstavljajući različite govorne činove (*speech acts*). Da bi se pobliže shvatilo o čemu je riječ, valja razlučiti lokucijski, ilokucijski i perlokucijski čin (Austin 1962: 94–107).

Razmotrimo premisu ministricice Brnjac: “Istraživanja pokazuju da je Hrvatska sigurna destinacija”. Na logičkoj razini je riječ o sudu, na kognitivnoj o vjerovanju, a na osnovnoj jezičnoj razini tzv. lokucijskog čina (*locutionary act*) je riječ o rečenici s konkretnom sintaksom, semantikom (značenjima riječi) i referencijom. Ministrica naprosto izgovara smislenu izjavnu rečenicu. Zatim se na pragmatičkoj razini analize, tj. na razini tzv. ilokucijskog čina (*illocutionary act*) možemo zapitati sljedeće:

²⁷ Primjerice, epistemolozi se moraju oslanjati na istinitosne vrijednosti sudova (za razliku od, primjerice, dijalektičara koji mogu polaziti od njihove dijaloške prihvaćenosti) s obzirom na to da svoj osnovni predmet analize, znanje, tradicionalno definiraju kao opravdano istinito vjerovanje. Nadalje, iako nije dostatan uvjet za opravdanje konkluzije (sjetimo se kružnog argumenta), logički slijed bi mogao biti nužan uvjet: teško je vidjeti kako premisa može opravdati konkluziju ako deduktivni zaključak nije formalno valjan ili pak nededuktivni zaključak nije logički plauzibilan. Naposljetku, i logičari i epistemolozi bave se normativnom teorijom zaključivanja za razliku od, primjerice, psihologa ili sociologa.

²⁸ U hrvatskom prijevodu *Kako djelovati riječima* (2014).

što ministrica Brnjac *ćini* izgovarajući izjavnu rećenicu? Primjerice, tvrdi li ona, presumira, uvodi hipotezu ili tek pretpostavlja da istraŹivanja pokazuju sigurnost Hrvatske? Ispravno tumaćenje pragmatičkog znaćenja od ključne je važnosti za teoriju argumentacije jer različiti govorni ćinovi povlaće drukćije normativne posljedice. Ministrica će imati drukćije obveze u raspravi ovisno o tome je li njezina rećenica tvrdnja, presumpcija, hipoteza ili puka pretpostavka.

Prema standardnom shvaćanju, tvrdnja (*claim*) izraŹava govornikovo vjerovanje (Searle 1979: 4) ili govornikov stav.²⁹ Kako većina vjerovanja i stavova nije trivijalno prihvatljiva, vlastite tvrdnje treba podrŹati razlozima ako sugovornik to zatraŹi. Stoga u razumnim raspravama tvrdnje u pravilu povlaće teret dokaza (*burden of proof*). Razmotrimo sljedeći, zamišljeni dijalog:

t ₁	Ministrica:	Hrvatska je sigurna destinacija.
t ₂	Novinarka:	Zašto to mislite?
t ₃	Ministrica:	Pa istraŹivanja to pokazuju.
t ₄	Novinarka:	Otkud Vam taj podatak?
t ₅	Ministrica:	Ne moram Vam odgovoriti.

Bez dodatnih informacija, nije jasno ćime bi ministrica opravdala svoj potez u t₅. Kao što racionalni djelatnici moraju imati razloge za svoje stavove, tako sudionici razumne rasprave moraju pruŹiti razloge za svoje tvrdnje. Ako spomenuta istraŹivanja nisu dio općeg znanja, ministrica je duŹna precizirati o kojim je toćno istraŹivanjima rijeć, a njezin potez u t₅ predstavlja pogrešku izbjegavanja tereta dokaza (*evading the burden of proof*) (van Eemeren i Houtlosser 2015: 170).

Zamislimo, međutim, da je sigurnost Hrvatske (ukljućujući i moguću zarazu na Pagu) paŹljivo ispitana od strane stručnjaka. Pretpostavimo i kako je rijeć o transparentnim i metodološki besprijekornim istraŹivanjima koja su ćitavo vrijeme bila medijski praćena. S obzirom na to da je tvrdnja “IstraŹivanja pokazuju da...” sada podrŹana snaŹnim, transparen-

²⁹ Iako se tvrdnje najćeće povezuje s deskriptivnim vjerovanjima (koja su istinita ili neistinita), one mogu biti i preskriptivnoga karaktera, npr. “Trebaš proćitati tu knjigu!”. U tom slućaju, tvrdnja izraŹava stav (*attitude*), ali je prijeporno odraŹava li, u strogom smislu, vjerovanje. Preskriptivne tvrdnje analitićki su zanimljive jer, metaforićki rećeno, stoje na pola puta između vrijednosnih sudova (koji izraŹavaju vjerovanja i kojima smisleno pripisujemo istinitost, npr. “Rijeć je o sjajnoj knjizi”) te preporuka, naredbi ili zamolbi izraćenih u imperativnom obliku (koji nije prikladan za istinitosnovrijednosnu analizu, npr. “Proćitaj tu knjigu!”). Uoćimo, stoga, da konkluzije stvarnih argumenata nisu uvijek sudovi, vjerovanja ili tvrdnje. Primjerice, u argumentu “Puše olujni vjetar, stoga zatvori prozor!” konkluzija je molba, naredba ili preporuka izraćena imperativnom rećenicom, te nije ni istinita ni neistinita.

tnim i općepoznatim razlozima, ona – prema nekim teoretičarima (vidi Freeman 2005; Rescher 2006; Bodlović 2022) – ima status kognitivne *presumpcije* te stoga ne povlači razgovorni teret dokaza. Razmotrimo sljedeći dijalog:

t_1	Ministrica:	Hrvatska je sigurna destinacija.
t_2	Novinarka:	Zašto to mislite?
t_3	Ministrica:	Pa [pouzdana i općepoznata] istraživanja to pokazuju.
t_4	Novinarka:	Otkud Vam taj podatak?
t_5	Ministrica:	Što Vas, točno, muči? Imate li, možda, uvid u neka istraživanja koja ukazuju na nesigurnost Hrvatske?

Naravno, ministrica ima pravo citirati općepoznata istraživanja, ali se čini da u opisanim okolnostima nije dijaloški obvezna to učiniti. Od novinarke je razumno očekivati prethodno poznavanje općepoznatih istraživanja te se reakcija ministrice u t_5 čini dijalektički prihvatljivom. Dakle, narav govornoga čina određuje prava i obveze u raspravi: ako premisa zaista predstavlja *presumpciju*, ministrica nije dužna argumentirati dok god sugovornik ne pruži uvjerljive dokaze za suprotno.

Nadalje, hipoteze su sudovi koji se inicijalno barem u minimalnoj mjeri čine plauzibilnima, a uvode se u diskurs kako bi se testirala (potvrdila ili opovrgnula) njihova istinitost (Godden 2017a). Zamislimo da Marko odlučuje hoće li provesti odmor u Hrvatskoj u vrijeme pandemije koronavirusa te kaže “Hrvatska je sigurna destinacija”. Ako tim činom postavlja hipotezu, njegova rečenica otprilike znači: “Nema jasnih pokazatelja da je Hrvatska nesigurna destinacija, pa je inicijalno mogu uzeti u obzir. Ali sigurnost tek trebam pažljivo ispitati, stoga ću sistematično prikupljati dokaze koji ukazuju bilo na sigurnost, bilo na nesigurnost Hrvatske kao destinacije”. Hipoteza se razlikuje od tvrdnje na kognitivnoj i dijaloškoj razini: ne predstavlja aktualno vjerovanje koje valja braniti, već potencijalno vjerovanje koje valja ispitati. Posljedično, u nekom istraživačkom dijalogu (vidi 5.7) Marko ne bi imao klasičan teret dokaza s obzirom na to da nije dužan pružiti isključivo razloge koji potvrđuju, već i one koji opovrgavaju hipotezu (Blair 2012: 296).

Konačno, pretpostavke su sudovi koji ne izražavaju ni aktualne ni potencijalne stavove te stoga ne zahtijevaju ni opravdanje ni testiranje. Pretpostavke se uzima zdravo za gotovo s ciljem kondicionalnog zaključivanja, a ponekad bez ikakve epistemičke podrške (Godden 2017a).

Zamislimo da Ana i Marko raspravljaju hoće li ljetovati u Hrvatskoj te saznaju da je Hrvatska nesigurna. Ana ipak ne može odoljeti znatiželji te kaže: "Pretpostavimo da je Hrvatska sigurna. Bismo li tada željeli ljetovati tamo? Jesu li cijene povoljne?". Anin cilj nije izraziti stav da je Hrvatska sigurna (jer vjeruje u suprotno) niti metodično testirati njezinu sigurnost (jer je Hrvatska već dokazano nesigurna), već ustanoviti bi li Hrvatska bila dobro mjesto za odmor *ako bi bila sigurna*. Riječ je o hipotetičkom zaključivanju, stoga bi Markov zahtjev "Pruži razloge na temelju kojih pretpostavljaš sigurnost Hrvatske!" bio promašen, protivan načelu milosrđa te ne bi povlačio Anin teret dokaza. Narav govornog čina ponovno određuje dijaloške norme: dok je oponentima dopušteno kritizirati tvrdnje koje su proponenti, zatim, dužni braniti, kritiziranje i branjenje pretpostavaka ne čini se pragmatički intuitivnim.³⁰

Summa summarum, premise i konkluzije argumenta valja razumjeti kao govorne činove, a rečenice ministrice Brnjac najprimjerenije je tumačiti kao tvrdnje: čini se da ministrica izražava vjerovanja koja bi u razumnoj raspravi trebala braniti.

Ključno je uočiti da teorija govornih činova otvara vrata preciznijoj pragmatičkoj definiciji argumenta. Osim što sadrže govorne činove (tvrdnje, prijedloge, hipoteze, pretpostavke itd.) argumenti i sami predstavljaju govorne činove. Riječima van Eemeren i Grootendorsta (2004: 2), "[i] zrazi koji su dio argumentacije zajedno čine složeni govorni čin". Što, onda, proponenti *čine* kada argumentiraju? S kojom namjerom povezuju jednostavne govorne činove u složeni čin argumentiranja? Pitanje se može formulirati na sljedeći način: što je argument kao ilokucijski govorni čin? Moguće odgovore nude Bermejo-Luque (2011) te van Eemeren i Grootendorst (2004).

Konkretno, moj cilj je okarakterizirati argumentacijske činove kao složene govorne činove (*complex speech-acts*) čija se ilokucijska snaga (*illocutionary force*) sastoji u nastojanju pokazivanja da je ciljana tvrdnja točna. Prema tome shvaćanju,

³⁰ Slično vrijedi za govorne činove koji nalažu neku vrstu djelovanja. Primjerice, Kauffeld smatra da govorni čin predlaganja (*proposing*) povlači strožu obvezu pružanja razloga od govornih činova sugeriranja (*suggesting*) i savjetovanja (*advising*) (1998: 247; 2005: 5). Pojednostavljeno, ako trgovac nekretninama predlaže klijentu kupnju novog stana, a klijent želi znati na temelju čega bi trebao prihvatiti prijedlog, čini se da je trgovac dužan pružiti razloge. Odgovor "Čujte, to je samo moj prijedlog, pa Vi razmislite" (bez prethodnog pružanja razloga) zvuči problematično. S druge strane, ako prijatelju neobavezno savjetujemo da kupi stan, rečenica "Gledaj, to je samo moja sugestija" zvuči prihvatljivo čak i ako nije popraćena eksplicitnim razlozima. Naravno, bilo bi lijepo prijatelju pružiti argumente, no čini se da prema pragmatičkoj naravi sugestije to ne predstavlja dužnost u strogom smislu riječi.

opravdavanje tvrdnje ekvivalentno je pokazivanju da je ona točna. (Bermejo-Luque 2011: 58)

Kao komunikacijski čin, složeni govorni čin argumentiranja je na interaktivnoj razini konvencionalno povezan s uvjeravanjem (*convincing*) u smislu postizanja prihvaćenosti (*acceptance*) branjenog stajališta (*standpoint*). (van Eemeren i Grootendorst 2004: 89)

Pažljivo čitanje citata razotkriva da Bermejo-Luque zagovara šire shvaćanje od pragmatijalektičara. Naime, čak i kada se upotrebu argumenata ograniči isključivo na interaktivnu komunikaciju, opravdavanje tvrdnje ne povlači uvijek namjeru uvjeravanja. S obzirom na to da proponenti mogu opravdavati konkluzije bez nastojanja da u njih uvjere oponente,³¹ čin opravdavanja prirodnije je povezati s ilokucijskom snagom (onim što pragmatički *definira* argument), a čin uvjeravanja s tzv. perlokucijskom snagom. Prema Austinu, narav perlokucijskog čina (*perlocutionary act*) se otprilike utvrđuje odgovorom na sljedeće pitanje: što govornik postiže svojim ilokucijskim činom? Izgovaranjem smislene rečenice *P* govornik, primjerice, tvrdi *P*, no tvrdeći *P* može postizati različite daljnje učinke: informirati sugovornika, uvjeravati ga, tješiti, nasmijavati, prijetiti mu itd.

Mada je ilokucijsku snagu argumenta bolje opisati u terminima opravdanja nego uvjeravanja, čini se da ju treba dodatno proširiti. Osim s ciljem branjenja i opravdanja (vlastitih) tvrdnji, argumenti se također koriste s ciljem napadanja, kritiziranja ili opovrgavanja (tuđih) tvrdnji (Walton 1996b: 3; van Eemeren i Grootendorst 2004: 1). Razliku valja imati na umu iz pragmatičkih razloga premda je pokušaj kritiziranja *P* moguće rekonstruirati i kao pokušaj opravdanja *ne-P* ili teze o neprihvatljivosti *P* (Walton 1996b: 22). Imajući na umu sve prethodno rečeno, kao plauzibilno pragmatičko tumačenje argumenta nameće se sljedeće:

Kao lokucijski čin, argument je niz smislenih rečenica koje stoje u logičkom odnosu premisa i konkluzija. Kao složeni ilokucijski čin, argument je niz govornih činova (tvrdnji, pretpostavaka, hipoteza itd.) od kojih su neki činovi (u statusu premisa) namijenjeni opravdavanju ili osporavanju drugih (u statusu konkluzija). Na perlokucijskoj razini, proponenti argumentima opravdavaju ili osporavaju konkluzije kako bi postigli neke daljnje učinke, primjerice, uvjerali oponente ili dokinuli razilaženja u mišljenjima.³²

³¹ Primjerice, možemo izlagati argumente kako bismo sugovornika senzibilizirali za neku temu, nasmijali ga ili mu tek približili svoj pogled na svijet znajući da se on s takvim pogledom nikada neće složiti. Na koncu, kako navodi Goodwin, "argumentiranje može biti aktivnost koja je svrha samoj sebi, u koju se sudionici upuštaju kako bi održavali svoje [društvene] odnose, a ne kako bi razriješili važne probleme" (2007: 76).

³² Za kritiku shvaćanja argumenta kao govornog čina vidi Simard-Smith i Moldovan (2011).

Bez obzira na to kako razumijemo njihovu ulogu u definiranju argumenta, opravdanje i uvjeravanje ključni su za razlikovanje (užeg pojma) argumenta od (šireg pojma) zaključka. Kao što se rečenice razlikuju u ilokucijskoj snazi (predstavljajući tvrdnje, hipoteze, pretpostavke itd.), tako se i skupovi rečenica (premissa i konkluzija) mogu razlikovati u ilokucijskoj snazi predstavljajući, s jedne strane, argumente, a, s druge strane, objašnjenja. Razlika je sljedeća:

U argumentima se premise navodi u nastojanju da dokažu ili opravdaju konkluziju. U objašnjenjima se tvrdnje uvodi u nastojanju da pruže razumijevanje (*account for*) ili pokažu uzrok stanja stvari. (Govier 2018: 244)

Dakle, zaključak predstavlja argument ako se premisama nastoji dokazati da je konkluzija prihvatljiva, tj. opravdati spornu tezu kako bi se uvjeralo oponenta. S druge strane, zaključak predstavlja objašnjenje ako se s pomoću premisa nastoji razumjeti konkluziju, a pritom je konkluzija već prihvaćena od strane sugovornika te ju stoga nije potrebno opravdavati. Primjerice, “Zagreb je najljepši hrvatski grad zbog fascinantne arhitekture” predstavlja argument (jer je konkluzija podložna raspravi), dok “Zagreb je glavni grad Hrvatske zbog niza povijesnih, političkih, kulturnih i ekonomskih okolnosti” predstavlja objašnjenje (jer je konkluzija očito istinita). Za detaljniju analizu razlikovanja između argumenta i objašnjenja vidi Govier (2018: 242–271); za kritiku standardnog razlikovanja vidi McKeon (2013); za sistematičan prikaz različitih vrsta odnosa između argumenta i objašnjenja vidi Mayes (2010).

Zaključno, iz pragmatičkog kuta argument valja tumačiti kao složeni govorni čin sastavljen od jednostavnijih govornih činova u kojemu se odnos između sastavnica opisuje u terminima opravdanja i osporavanja, tj. pozitivnog ili negativnog utjecaja na racionalnu uvjerljivost.³³ Konačno, iz pragmatičkog tumačenja argumenta prirodno proizlazi i tzv. dijalektičko tumačenje.

³³ Može se činiti da pragmatičko tumačenje shvaća odnos između premisa i konkluzije na tragu epistemoloških pristupa (vidi 4.2), no to nije u potpunosti točno. Nije svako opravdanje epistemičko. U slučaju praktičnog zaključivanja, odluke možemo opravdati pozivanjem na praktične razloge (“Trebam kupiti automobil jer javni prijevoz nije pouzdan, a ne smijem kasniti na posao”). Također, ponekad opravdanje može biti retorički i dijalektički prihvatljivo bez da bude epistemički prihvatljivo. Primjerice, proponent može uvjeriti oponenta koristeći razloge koje oponent prihvaća, iako je redom riječ o neistinitim ili neopravdanim vjerovanjima.

4.4 Dijalektički sloj (obveza)

Govorni činovi su spona između govornikovih mentalnih stanja te prava i dužnosti koje proizlaze iz javnog iskazivanja mentalnih stanja. Primjerice, govornik činom obećanja (“Obećajem da neću kasniti!”) na psihološkoj razini izražava namjeru (“Ne namjeravam kasniti!”), a na javnoj preuzima obvezu ispuniti obećano (doći na vrijeme). S druge strane, činom naređenja (“Zatvori taj prozor!”) govornik na psihološkoj razini izražava želju (“Želim da zatvoriš prozor!”), a na javnoj nameće sugovorniku obvezu sprovesti naređenje (zatvoriti prozor) (Searle 1979: 1–4).³⁴

U odsječku 4.3 opisano je kako govorni činovi povlače drukčije dužnosti vezane uz teret dokaza.³⁵ Dijalektički pristupi tumače argumente kao poteze u reguliranim raspravama te su zainteresirani isključivo za eksterne karakteristike govornih činova. Naime, psihološke dimenzije tvrdnji, pretpostavaka, obećanja, naredbi i sl. uglavnom su nevažne za normativnu analizu javnih dijaloga. Primjerice, ako ministrica ozbiljno kaže “Hrvatska je sigurna destinacija”, daljnja regulacija dijaloga neće ovisiti o tome vjeruje li ona, privatno, u vlastite riječi. Ministrica je dužna braniti svoju tvrdnju na zahtjev novinarkе čak i ako tvrdnja ne odražava njezino unutarnje vjerovanje.³⁶ Slično, u nedijaloškom kontekstu, to što govornik nema namjeru ispuniti vlastito obećanje ne znači kako time prestaje biti dužan ispuniti dano obećanje. Onaj kojemu je nešto obećano s pravom očekuje da se govornik ponaša sukladno svojim riječima i obvezama, neovisno o privatnim mentalnim stanjima. Waltonovim riječima:

Cilj tumačenja trebao bi biti prosuditi koje su obveze sudionika rasprave, implicirane onime što je on “javno” (*on record*) rekao, a s obzirom na to kako je stvarno sročio tekst govora u danom slučaju. Drugim riječima, tumačenje pokušava odrediti obvezu (*commitment*). A obveza je drukčija od vjerovanja. Nasuprot vjerovanju, obveza predstavlja prihvaćanje (*acceptance*). Vjerovanje je privatna

³⁴ Naravno, da bi naredba zaista nametnula obvezu, govornik mora posjedovati neku vrstu moći ili autoriteta nad sugovornikom.

³⁵ Primjerice, tvrdnje smo obvezni braniti (ako to oponent zahtijeva), presumpcije nismo (osim u slučaju da oponent pruži dobre razloge za suprotno), hipoteze smo dužni i braniti i opovrgavati, a pretpostavke pak ni jedno ni drugo.

³⁶ Zamislimo da novinarka zapita ministricu: “Na temelju čega tvrdite da je Hrvatska sigurna destinacija?”, a ministrica odgovori: “Pa znate, privatno zapravo ne vjerujem da je Hrvatska sigurna iako to javno tvrdim”. Ako tim odgovorom ne nastoji povući svoju tezu, već izbjeći teret dokaza, ministrica u tome neće uspjeti. Ona je i dalje dužna argumentirati stav iznesen u javnoj raspravi, a takvim si odgovorom otežava posao zadovoljenja te dužnosti jer gubi kredibilitet.

psihološka stvar koja se može promijeniti u bilo kojem trenutku. Obveza je fiksna [...] (Walton 2007: 249)

Na ovome tragu, suvremeni dijalektičari u teoriji argumentacije – poput Douglasa Waltona i Erika Krabbea te pragmatidijalektičari poput Fransa van Eemeren, Roba Grootendorsta i Petera Houtlossera – smatraju da argumente valja tumačiti u terminima eksternih dijaloških obveza koje govorni činovi povlače, a razumni govornici prihvaćaju.³⁷ Takav pristup primjeren je analizi sudskog diskursa i strategije đavoljeg odvjetnika (*devil's advocate*). Naime, ako tijekom sudskog postupka odvjetnica postane sumnjičava glede nevinosti svoga klijenta, ona je i dalje po službenoj (ali i dijalektičkoj) dužnosti obvezna braniti njegovu nevinost. Tezu o nevinosti javno prihvaća premda privatno u nju ne vjeruje. Za više detalja o naravi i vrstama dijaloške obveze te načinima na koje se obveze stječu, revidiraju, povlače i gube u kontekstu dijaloga vidi Walton i Krabbe (1995: 13–65). Za raspravu o ograničenjima dijalektičkog tumačenja temeljenog na obvezama vidi Godden (2010).

Dijalektičko tumačenje argumenta tako nudi nešto drukčije poimanje premisa i konkluzija te njihova odnosa. Argumenti se sastoje od govornih činova, a govorni činovi predstavljaju različite eksterne obveze. Značenje obveze tumačimo u terminima njezine (dijaloške) prihvaćenosti i neprihvaćenosti (a ne istinitosti i neistinitosti). Odnos između obveza u statusu premisa i onih u statusu konkluzija može se, ugrubo, opisati u terminima pozitivnog ili negativnog utjecaja na prihvatljivost (*acceptability*) ili dijalošku uvjerljivost konkluzija (*persuasiveness*). Stoga, kada proponent tvrdnjom (premisom) *P* podržava konkluziju *Q*, proponent prihvaća *P*, ima (između ostalog) obvezu braniti *P* ako oponent to zatraži, nastoji pokazati da *P* čini konkluziju *Q* prihvatljivom ili uvjerljivom te kako je, u izostanku daljnjih pitanja i protuargumenata, oponent obvezan prihvatiti *Q*.

³⁷ Kao što je spomenuto u povijesnom prikazu i raniji dijalektičari (npr. Hamblin 1970; Rescher 1977; Lorenzen i Lorenz 1978) oslanjaju se na neku verziju skupova obveza (*commitment sets*) koje pripisuju sudionicima rasprave i na temelju kojih sudionici formuliraju i propituju argumente. Doprinos kasnijih dijalektičara je u tome što obveze ne tretiraju kao iskazna slova ili logičke formule, već ih eksplicitno povezuju s teorijom govornih činova. Indikativan je stoga naslov prvog djela van Eemeren i Grootendorsta, ranog klasika pragmatidijalektike *Speech Acts in Argumentative Discussions* (1984).

5. Analiza i vrednovanje argumenta

Nakon identifikacije argumenta te tumačenja prirode njegovih sastavnica, valja preciznije ispitati njegova svojstva. U idealnom slijedu istraživačkih koraka analiza je preduvjet vrednovanja. Za procijeniti je li argument snažan, slab ili pogrešan treba prethodno razumjeti strukturu, vrstu i oblik (shemu) danog argumenta kao i prirodu šireg komunikacijskog konteksta kojemu on pripada. Jednostavnim riječima:

Liječnik ne može ispravno tretirati bolest ili ozljedu bez da ju točno dijagnosticira. Odvjetnik ne može ispravno savjetovati klijenta bez preciznog poznavanja svih pojedinosti klijentove situacije. Tako ni pojedinac koji rasuđuje ne može ispravno vrednovati argument bez preciznog razumijevanja o kojemu je argumentu riječ. (Johnson i Blair 1994: 11)

5.1. Struktura argumenta

Neformalni logičari i dijalektičari izdvajaju pet osnovnih argumentacijskih struktura, tj. pet osnovnih načina na koje premise mogu podržati konkluziju. U sljedećim primjerima konkluzije su podcrtane, a indikatori stavljeni u kurziv.

Prva struktura je svojstvena jednostavnom argumentu (*single argument*) u kojemu konkluzija slijedi iz jedne jedine premise. Primjerice:

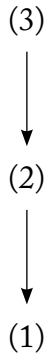
(1) Moraš jesti više voća. (2) Voće je dobro za zdravlje.

Kako premisa (2) vodi konkluziji (1), strelica u dijagramu ide od (2) prema (1).

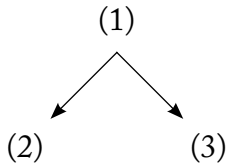
Drugo, ako konkluzija jednoga jednostavnoga argumenta istovremeno služi kao premisa sljedećega jednostavnoga argumenta, riječ je o subordiniranom argumentu (*subordinative argumentation*), tj. serijskoj ili linearnoj podršci (*serial/linear support*). Primjerice:

(1) Moraš jesti više voća. (2) Voće je dobro za zdravlje *jer* (3) jača imunitet.

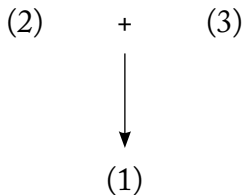
Treće, ako premisa paralelno podržava više različitih, zasebnih konkluzija, radi se o divergentnoj podršci (*divergent support*). Govier navodi sljedeći primjer referirajući na Lockeova politička stajališta:

(1) Rad je temelj svakog vlasništva. Iz toga slijedi da (2) čovjek posjeduje ono što učini vlastitim rukama te da (3) čovjek koji ne radi nema pravo na vlasništvo. (Govier 2010: 26)

Četvrto, ponekad premise opravdavaju konkluziju samo u kombinaciji, tj. zajedničkim snagama. Ako prva premisa ne može samostalno opravdati konkluziju te zahtijeva drugu premisu kako bi zajednički pružile podršku (a druga premisa također zahtijeva prvu), onda je riječ o koordiniranom argumentu (*coordinative argument*) ili vezanoj podršci (*linked support*). Razmotrimo sljedeći primjer:

(1) Osim na zemlji, život mora postojati još negdje u svemiru jer je (2) svemir beskonačan, a (3) u beskonačnom svemiru ne može postojati samo jedno mjesto koje ima posebna svojstva potrebna za život. (Govier 2010: 6)

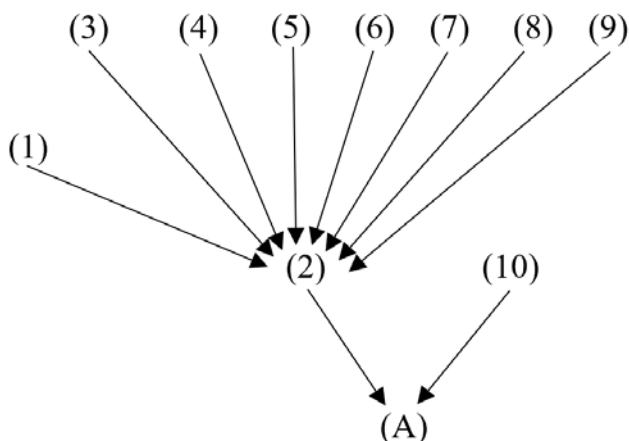
Čini se da (3) ne može samostalno podržati (1). Pretpostavimo, naime, da u beskonačnom svemiru mora postojati više područja pogodnih za život, tj. da je sud (3) istinit. Iz te informacije se ne može zaključivati o postojanju života na drugim mjestima u svemiru ako je svemir, zapravo, konačan, tj. sud (2) je neistinit. Stoga se jedino posredstvom činjeničnog suda o beskonačnosti svemira može zaključivati iz kondicionalnog suda “Ako je svemir beskonačan, onda, osim na zemlji, život mora postojati još negdje”. Premise (2) i (3) čine jedan razlog za prihvaćanje konkluzije (1).

Peto, često je konkluzija istovremeno podržana s više neovisnih razloga. Ako prva premisa može učiniti konkluziju plauzibilnijom čak i kada je druga premisa neistinita (i *vice versa*), riječ je o višestrukom argumentu (*multiple argumentation*) ili konvergentnoj podršci (*convergent support*). Argument ministrice Brnjac dobro ilustrira konvergentnu podršku. Glavna teza odnosi se na potencijalnu zarazu na Pagu. Ministrica sugerira kako bismo u najmanju ruku (A) trebali biti sumnjičavi prema navodima da su se strani turisti zarazili na Pagu nudeći dvije premise kao neposrednu podršku: (2) Hrvatska je u načelu sigurna destinacija te (10) nema dokaza gdje su se turisti zarazili. Premise su međusobno neovisni razlozi. Zamislimo, primjerice, da je tvrdnja (2) neistinita: Hrvatska nije sigurna destinacija. Ako je tvrdnja (10) istinita, tj. ako nema nikakvih dokaza da je zaraza izbila na Pagu, možemo i dalje, barem u nekoj mjeri, ostati skeptični prema tezi da je zaraza izbila baš na Pagu. U nastavku ministrica navodi niz razloga koji idu u prilog sigurnosti Hrvatske. Sigurnost Hrvatske (1) potvrđuju istraživanja, a možemo ju zahvaliti dobrom radu institucija i odgovornom ponašanju pojedinaca (3–9).

(A) O zaraženim osobama koje su boravile na otoku Pagu kaže da je Hrvatska (1) *prema* istraživanjima (2) sigurna destinacija.

- “Ona to svakako i je. Ja bih *to zahvalila* svima uključenima – (3) epidemiolozima, (4) struci, (5) onima koji su uključeni u rad Stožera, (6) graničnoj policiji, (7) HZJZ-u, (8) svima koji se pridržavaju epidemioloških mjera te (9) turističkim radnicima koji su iznijeli najveći teret na svojim leđima”, rekla je.
- (10) “Nema dokaza gdje su se turisti zarazili”, dodala je Brnjac. “Svi mi u turističkom sektoru se striktno pridržavamo svih epidemioloških mjera”, dodala je Brnjac.³⁸

³⁸ Vidi poveznicu: <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/ministrice-turizma-i-sporta-nikolice-brnjac-gosca-dnevnika-nove-tv---615962.html> [pristupljeno 29. studenog 2023].

Sve premise su međusobno nezavisne te pružaju konvergentnu podršku. Primjerice, na temelju rezultata istraživanja možemo i dalje (donekle) opravdano vjerovati u sigurnost Hrvatske, čak i ako granična policija ne radi svoj posao, a građani krše epidemiološke mjere.

Analiza strukture ključna je za vrednovanje argumenta. Prvo, dijagram pokazuje koje premise ostaju nebranjene. Primjerice, ministrica polazi od tvrdnje da nema dokaza gdje su se turisti zarazili. Ako je ta tvrdnja (tj. premisa 10) očigledno istinita, legitimno je izostaviti daljnje razloge za njezino prihvaćanje. No ako to nije slučaj, dijagram razotkriva slabost argumenta: nebranjenu premisu čiju prihvatljivost tek treba ispitati. Drugo, analiza strukture razotkriva u čemu zapravo leži snaga argumenta. Ako premise zajednički podupiru konkluziju, snaga argumenta razmjerna je prihvatljivosti najslabije premise. Slikovito rečeno, premise su karike u lancu na kojemu “visi” konkluzija, a lanac je čvrst koliko i njegova najslabija karika (Sekulić 2009). Iz toga razloga, vrednovanje vezanih argumenata valja započeti testiranjem najslabije premise. Ako premise pak pružaju nezavisnu podršku, snaga argumenta ponajviše je određena njegovom najrelevantnijom (ili naj snažnijom) premisom te je vrednovanje konvergentnih argumenata razumno započeti testiranjem najrelevantnije premise. Glavni argument ministrice Brnjac je konvergentan, a jedino je premisa o izostanku dokaza o izvoru zaraze neposredno relevantna za raspravu o *Pagu kao izvoru zaraze*.³⁹ Kako je premisa (10)

³⁹ Premisa (3), vezana uz opću sigurnost Hrvatske kao destinacije neizravno je relevantna za procjenu epidemiološke situacije na Pagu. Ona je istovremeno jednako relevantna za procjenu sigurnosti, primjerice, u Dubrovniku, Zadru, Puli, Varaždinu i Vukovaru. Za više o ulozi relevantnosti u procjeni kvalitete argumenta vidi odsječak 5.5.

relevantnija od premise (2), a k tome još i nebranjena, evaluaciju argumenta valja započeti upravo njezinim testiranjem.

Za precizniju analizu strukturnih svojstava argumenta, vrsta podrške i tehnike dijagramiranja vidi Thomas (1981), Walton (1996b: 78–109), van Eemeren, Grootendorst i Snoeck Henkemans (2002: 63–78), Govier (2010: 22–31) i Freeman (2011: 1–10). Za raspravu na hrvatskom jeziku vidi Sekulić (2009).

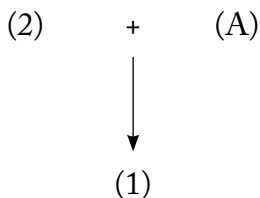
5.2 Rekonstrukcija implicitnog sadržaja

Ključan korak u analizi argumenta je rekonstrukcija prešućenog sadržaja. Kao što je istaknuto u uvodnom osvrtu na Aristotelovu retoriku, stvarni argumenti često predstavljaju tzv. entimeme. Zbog retoričke dojmljivosti, komunikacijske ekonomičnosti i situacijskih ograničenja (manjka vremena ili koncentracije sugovornika) govornici u pravilu prešućuju premise i konkluzije.

Prešućivanje nije problematično ako je implicitni sadržaj općeprihvaćen i lako prepoznatljiv. Primjerice, argument

(1) Moraš jesti više voća. (2) Voće je dobro za zdravlje

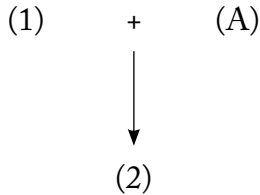
počiva na nespornoj prešućenoj premisi (A) “Pojedinaac treba brinuti o vlastitom zdravlju”. Naime, blagotvoran utjecaj voća na zdravlje ne bi bio dobar razlog za jesti više voća kada brigu o zdravlju ne bismo smatrali važnom. Vezanom podrškom, prešućena premissa (A) premošćuje jaz između eksplicitne premise (2) i konkluzije (1).

Međutim, rekonstrukcija argumenta postaje posebno važna za vrednovanje ako su prešućene premise argumenta sporne. Razmotrimo sljedeći primjer:

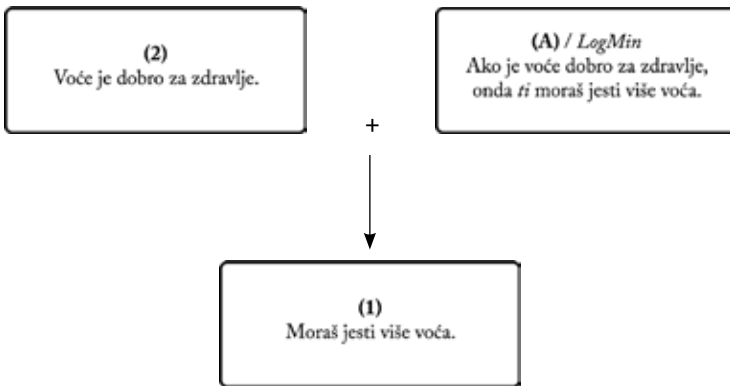
(1) Ono što nije osoba ne može imati prava. *Stoga*, (2) ako se žena odluči za pobačaj, ona ne krši ničija prava. (Walton 1996b: 233)

Prešućena premisa glasi: (A) “Fetus nije osoba”. Naime, nije moguće iz (1) izvesti (2) bez prihvaćanja (A). Riječ je ponovno o vezanoj podršci.

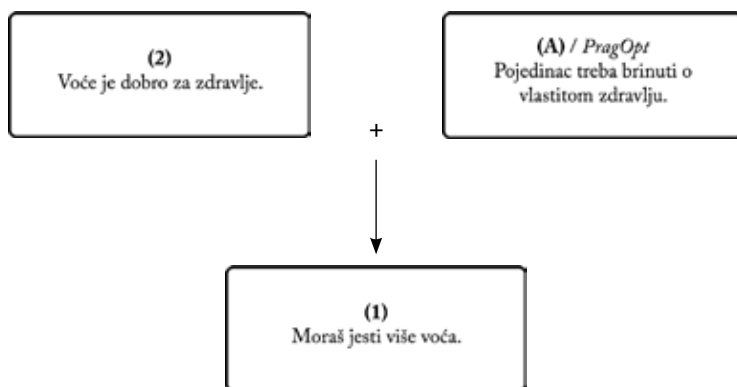
Ontološki i moralni status fetusa predstavlja otvoreno pitanje u raspravama o pobačaju. Stoga rekonstrukcija pomaže uočiti kako logička snaga, ali i retoričko-dijalektička prihvatljivost argumenta izravno ovise o prešućenoj premisi kojoj valja pristupiti s dodatnim oprezom i testirati je daljnjim argumentima. Rekonstrukcija argumenta je, dakle, preduvjet njegovog vrednovanja.

Neovisno o njegovoj prijepornosti, ključnim se nameće pitanje kako adekvatno rekonstruirati prešućeni sadržaj. Van Eemeren i Grootendorst (1992: 60–72) razlučuju dvije metode: traganje za logičkim minimumom (*logical minimum*) i traganje za pragmatičkim optimumom (*pragmatic optimum*). Logički minimum podrazumijeva nadopunjavanje argumenta implicitnim kondicionalom sljedećeg sadržaja: “Ako [eksplicitna premissa], onda [konkluzija]”. Primjerice:

Mada se prešućeni kondicional opravdano pripisuje proponentu, traganje za logičkim minimumom nije preporučljiva metoda rekonstrukcije. Prvo, ta metoda od svakog, pa i opovrgljivog (*defeasible*) entimema čini

deduktivno valjan argument što je interpretacijski prijeporno na više razina. Drugo, takva je rekonstrukcija u suštini neinformativna jer ne razotkriva neki novi, prešućeni sadržaj, već postojeću logičku vezu – koja je najčešće eksplicitna (npr. naznačena indikatorom konkluzije) – naprosto *predstavlja* kao dodatnu premisu. Treće, sudovi koje govornici prešućuju u pravilu su širi, općenitiji od onih koji predstavljaju logički minimum. Stoga u rekonstrukciji entimema valja težiti pragmatičkom optimumu, što vodi, primjerice, sljedećoj formulaciji argumenta o poželjnosti voća.

Traganje za pragmatičkim optimumom često je zahtjevno jer postoji niz prešućenih premisa koje se može uzeti u obzir prilikom rekonstrukcije pojedinog entimema. U entimemu o poželjnosti voća logički jaz se može premostiti svakom od sljedećih premisa:

- (A) Pojedinač treba brinuti o vlastitom zdravlju,
- (A1) Pojedinač treba *uvijek* brinuti o vlastitom zdravlju,
- (A2) Pojedinač treba *najčešće* brinuti o vlastitom zdravlju,
- (A3) U ovim *specifičnim okolnostima*, pojedinač treba brinuti o vlastitom zdravlju,
- (A4) *Sva živa bića* trebaju brinuti o vlastitom zdravlju,
- (A5) Pojedinač treba brinuti o *kvaliteti vlastitog života* itd.

Ponekad je moguće s govornikom provjeriti ispravnost rekonstrukcije, a u suprotnom treba sagledati širi lingvistički, komunikacijski i društveni kontekst te izabrati prešućenu premisu koja je najrelevantnija, najpri-

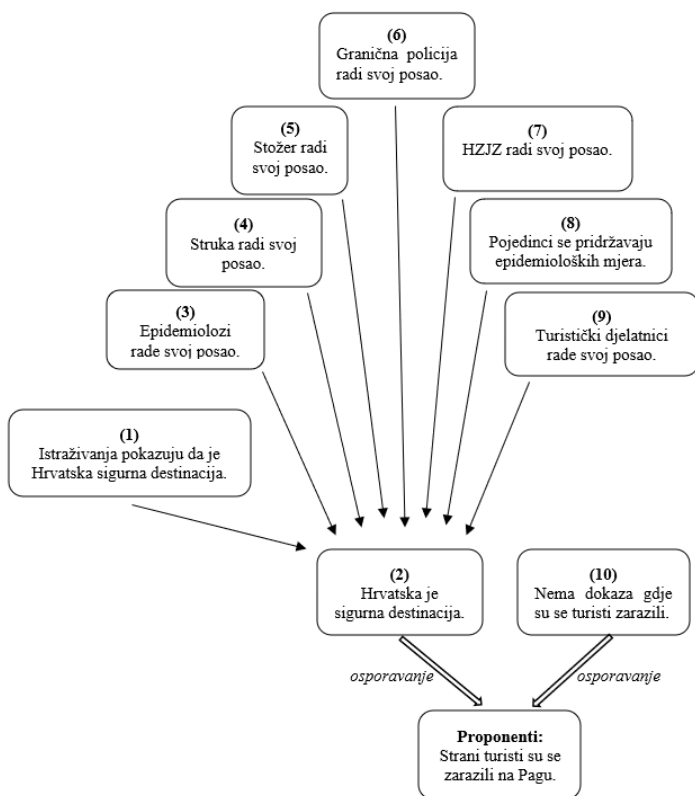
hvatljivija te primjereno informativna (u skladu s načelom milosrđa).⁴⁰ Argument ministrice Brnjac pak sadrži prešućenu konkluziju. Ministrica argumentira protiv moguće zaraze na Pagu, ali pritom nije očito koju tezu točno zagovara. Nastoji li pokazati kako postoji određena *mogućnost* da zaraza nije izbila na Pagu, da *najvjerojatnije* nije izbila na Pagu, ili da *sigurno* nije izbila na Pagu? U skladu s načelom milosrđa, trenutna analiza zagovara prvo tumačenje – tj. ekvivalent “Treba biti sumnjičav prema navodima da su se strani turisti zarazili na Pagu” – jer razlozi koje ministrica navodi pružaju slabu podršku preostalim dvjema (mogućim) konkluzijama.⁴¹

Širi kontekst rasprave ipak pokazuje da rekonstrukcija konkluzije nije ni potrebna jer ministrica nije proponent, već oponent. Pažljivijim dijalektičkim razmatranjem postaje razvidno da ministrica ne izlaže vlastitu tezu koju, zatim, brani argumentom, već napada ili osporava tezu koju su prethodno izložili proponenti. Njezin argument predstavlja reakciju na eksplicitne navode iz stranih medija kako su se grupe njemačkih i talijanskih maturanata zarazile koronavirusom tijekom odmora na Pagu.⁴² Stoga premise ne pružaju konvergentnu podršku, već predstavljaju konvergentne pobijae. U sljedećem dijalektički primjerenijem dijagramu osporavanje je označeno podebljanom, dvostrukom strelicom.

⁴⁰ Ako je argument upućen prijatelju narušenog zdravlja, “U tvojim specifičnim okolnostima, trebaš naročito brinuti o vlastitom zdravlju” čini se kao najplauzibilnija rekonstrukcija prešućene premise. Da sva živa bića (a time i ribe) trebaju brinuti o vlastitom zdravlju čini se spornim te irelevantnim za konkretan slučaj. Također, briga o kvaliteti života ne pogađa ispravnu razinu općenitosti s obzirom na to da je, u opisanim okolnostima, naglasak isključivo na zdravlju, a ne, primjerice, na financijskom uspjehu ili ljubavnom životu.

⁴¹ To da je Hrvatska u načelu sigurna destinacija te to da nema dokaza o tome gdje je točno izbila zaraza nije dovoljno za pokazati da se zaraza *najvjerojatnije* ili *sigurno* nije dogodila na Pagu. Prvi razlog je previše općenit, a drugi ne znači mnogo ako nije provedena epidemiološka istraga, tj. ako se razloge za i protiv zaraze na Pagu nije temeljito potražilo. Ipak, pruženi razlozi dovoljno su snažni da opravdaju sumnjičavost, tj. da se, primjerice, kaže: “Turisti su se vjerojatno zarazili na Pagu, no ne treba trčati pred rudo, već slučaj dodatno ispitati”.

⁴² Vidi poveznicu: <https://www.index.hr/vijesti/clanak/deset-njemackih-maturanata-i-dvije-talijanske-maturantice-zarazili-se-koronom-na-pagu/2203601.aspx> [pristupljeno 29. studenog 2023].

Za daljnju raspravu o entimemima; razlikama između prešućene premise, pozadinske pretpostavke (npr. definicije pojma iz premise), prešućenog pravila zaključivanja te Toulmonovog jamstva; vrstama prešućenih premisa; načelima rekonstrukcije; deduktivističkim tendencijama u rekonstrukciji; beskonačnom regresu kojemu rekonstrukcija potencijalno vodi i sl. vidi van Eemeren i Grootendorst (1992: 60–72), Walton (1996b: 220–256; 2013: 63–93), Freeman (2011: 173–197), Hitchcock (2017: 39–91) te Govier (2018: 123–161).

5.3 Vrste argumenta

Nakon identifikacije, tumačenja sastavnica, analize strukture i rekonstrukcije, potrebno je procijeniti kojoj općoj kategoriji argument pripada. Tradicionalna podjela razlučuje dvije temeljne vrste zaključaka (a time i argumenata) koji se razlikuju po snazi logičke veze: deduktivne i nededuktivne (opovrgljive, induktivne u širem smislu) (Hitchcock 2017:

3–21; Govier 2018: 56–84). Kod valjanog deduktivnog argumenta istinite premise *nužno* povlače istinitost konkluzije. Primjerice:

Svi profesionalni nogometaši su sportaši.
Ivan je profesionalni nogometaš.
Dakle, Ivan je [nužno] sportaš.

Kod logički slabijeg nededuktivnog argumenta istinite premise u većoj ili manjoj mjeri podržavaju istinitost konkluzije. Primjerice:

Većina profesionalnih nogometaša zdravo se hrani.
Ivan je profesionalni nogometaš.
Dakle, Ivan se [vjerojatno] zdravo hrani.

Teoretičari argumentacije uglavnom proučavaju opovrgljive argumente te ističu kako među njima postoji ključna podjela na induktivne (u užem smislu) i presumptivne (plauzibilističke) (Walton 2006: 49–53).

U osnovi induktivnih argumenata stoje kvantitativna razmatranja koja generiraju vjerojatnost. Ako je poznato koliki se udio profesionalnih nogometaša zdravo hrani, može se (uz određene statističke mjere opreza) precizno izračunati kako je vjerojatnost da se Ivan zdravo hrani, primjerice, 92%. S druge strane, u osnovi presumptivnih argumenata stoje kvalitativna razmatranja koja generiraju plauzibilnost, tj. konkluzije koje se čine (*appear*) istinitima na temelju zdravog razuma, osnovnih znanja, općepoznatih pravilnosti, društvenih praksi, ljudskog kognitivnog ustroja itd.⁴³ Plauzibilistički argumenti u načelu isključuju numeričke vrijednosti. Primjerice:

Istraživanja pokazuju da je Hrvatska sigurna destinacija.
Dakle, [čini se plauzibilnim da] Hrvatska je sigurna destinacija.

Taj argument nije statističke prirode, već predstavlja neizravno pozivanje na stručni autoritet koje je u normalnim okolnostima razumno.⁴⁴ Teoretičari argumentacije najviše analiziraju upravo presumptive (plauzibilističke) argumente jer oni prevladavaju u svakodnevici.⁴⁵

⁴³ Za filozofsku raspravu o naravi presumptivnih argumenata, plauzibilnosti, plauzibilističkoj logici, odnosu plauzibilnosti i vjerojatnosti vidi Rescher (1976; 2006), Walton (1992), Woods, Irvine i Walton (2003: 294–300).

⁴⁴ Doduše, daljnje će opravdanje premise vezane uz rezultate istraživanja sigurno uključivati i induktivne, statističke zaključke (vezane uz metodologiju, zaključivanje s uzorka na populaciju i sl.). No to nije argument koji trenutno razmatramo, već njegov nastavak.

⁴⁵ Drugi razlog je zaziranje od formalizma (vidi 2.4). Baš kao što formalni logičari razvijaju sofisticirane modele deduktivnog zaključka koji nisu pretjerano korisni za razumijevanje

Vrsta kojoj argument pripada određuje opći kriterij vrednovanja. Primjerice, pogrešno je induktivni argument vrednovati prema deduktivnom kriteriju te ga smatrati nezadovoljavajućim isključivo zbog izostanka nužnog sljedea. Takvu vrstu zabune često se pronalazi u pseudoznanstvenim napadima na znanost i znanstvena istraživanja (McIntyre 2021). Pojedinci skeptični prema sigurnosti cjepiva ponekad argumentiraju na sljedećem tragu: “Ne vjerujem u znanstvene tvrdnje o sigurnosti cjepiva jer je pogrešivost znanosti dokumentirana i očigledna”. Problem toga argumenta leži u pozadinskoj pretpostavci da znanstvena istraživanja trebaju pružiti nužan, deduktivan dokaz o sigurnosti cjepiva dok je znanstvena metoda u ovome slučaju induktivna: na osnovi određenog broja testova, znanstvenici zaključuju o sigurnosti cjepiva s određenom vjerojatnošću. Analiza vrste argumenta ponovno zahtijeva primjenu načela milosrđa: ako je teško procijeniti je li pojedini argument deduktivan, induktivan ili presumptivan, valja ga vrednovati prema standardu koji uvećava njegovu racionalnost (“Bolje dobra indukcija, nego loša dedukcija!”).

5.4 Argumentacijske sheme i kritička pitanja

Nakon procjene vrste, treba ustanoviti o kojem je točno *obliku* argumenta riječ. Argumenti mogu slijediti različite inferencijske obrasce, a tipični obrasci ili argumentacijske sheme (*argumentation schemes*) predstavljaju jedno od temeljnih područja proučavanja teorije argumentacije.

Za potrebe ilustracije, razmotrimo shemu “argumenta iz mišljenja stručnjaka” (*argument from expert opinion*). S obzirom na to da istraživanja osmišljavaju, provode i potpisuju stručnjaci, (pod)argument ministrice Brnjac “Istraživanja pokazuju da je Hrvatska sigurna destinacija, dakle Hrvatska je sigurna destinacija” možemo analizirati kao neizravno pozivanje na stručni autoritet. U sljedećoj tablici srednji stupac sadrži apstraktnu argumentacijsku shemu, dok desni opisuje kako ju konkretni (pod)argument ministrice Brnjac oprimjeruje.

svakodnevnog diskursa tako u suradnji sa statističarima, filozofima znanosti i epistemolozima razvijaju i sofisticirane modele induktivnog, probabilističkog, bayesijanskog zaključivanja (vidi Hawthorne 2018). Takvi su modeli relevantniji od deduktivnih jer su svakodnevni argumenti većinom opovrgljivi, ali su zbog sofisticiranosti i simboličkog jezika dalje bliži matematičkom nego svakodnevnom diskursu.

	Argument iz mišljenja stručnjaka (Walton, Reed i Macagno 2008: 14)	Oprimjerenje na argumentu ministrice Brnjac
<i>Velika premisa</i>	Izvor <i>S</i> je stručnjak u predmetnom području <i>P</i> koje sadrži sud <i>A</i> .	Izvori <i>S1...Sn</i> su stručnjaci u području epidemiologije koja sadrži sud "Hrvatska je sigurna destinacija".
<i>Mala premisa</i>	<i>S</i> tvrdi da je sud <i>A</i> (iz područja <i>P</i>) istinit (neistinit).	Izvori <i>S1...Sn</i> tvrde da je sud "Hrvatska je sigurna destinacija" (iz područja epidemiologije) istinit.
<i>Konkluzija</i>	<i>A</i> možemo plauzibilno smatrati istinitim (neistinitim).	Možemo plauzibilno smatrati da je Hrvatska sigurna destinacija.

Suvremeni teoretičari argumentacijskim shemama pridružuju kritička pitanja (*critical questions*) koja omogućuju vrednovanje. Naime, svaki je apstraktni oblik presumptivnog argumenta osjetljiv na specifičan skup pobijača, a uvjerljivost pojedinog argumenta ovisi o prisutnosti pobijača u danim okolnostima. Srednji stupac sljedeće tablice sadrži šest općih kritičkih pitanja koja su namijenjena testiranju argumenta iz mišljenja stručnjaka, a desni primjere tih pitanja prilagođene argumentu ministrice Brnjac. Plauzibilnost njezinog (pod)argumenta varirat će ovisno o odgovorima.

	Kritička pitanja za argument iz mišljenja stručnjaka (Walton, Reed i Macagno 2008: 15)	Kritička pitanja prilagođena argumentu ministrice Brnjac
<i>Pitanje stručnosti</i>	Koliko je <i>S</i> vjerodostojan kao stručni izvor?	Predstavljaju li izvori etablirane stručnjake, početnike sa skromnim istraživačkim iskustvom ili pak nestručnjake?
<i>Pitanje područja</i>	Je li <i>S</i> stručan u području kojemu <i>A</i> pripada?	Jesu li izvori stručni u području epidemiologije ili u nekom manje relevantnom području?
<i>Pitanje mišljenja</i>	Što je <i>S</i> tvrdio, a da to implicira <i>A</i> ?	Tvrde li izvori, primjerice, da je u Hrvatskoj epidemiološka situacija dobra ili da je situacija u Hrvatskoj, iako loša, bolja od one u okruženju (npr. u Italiji)?

<i>Pitanje povjerenja</i>	Je li <i>S</i> kao osoba pouzdan izvor?	Ako su izvori stručni, jesu li politički ili ideološki pristrani?
<i>Pitanje konzistentnosti</i>	Je li <i>A</i> konzistentan s tvrdnjama drugih stručnjaka?	Ukazuju li i drugi relevantni izvori na sigurnost Hrvatske?
<i>Pitanje evidencijske podrške</i>	Temelji li <i>S</i> svoju tvrdnju na evidenciji?	Temelje li izvori tvrdnju o sigurnosti Hrvatske na strogim znanstvenim metodama (ili su njihova istraživanja nepouzdana)?

Proučavanje tipičnih inferencijskih obrazaca potječe još iz antike (npr. Aristotelove *Topike*), a na suvremena istraživanja u teoriji argumentacije snažno je utjecala analiza argumentacijskih shema Perelmana i Tytece (1971/1958). Posljednjih desetljeća sheme istražuju van Eemeren i Grootendrost (1992), Walton (1996a) te Rigotti i Greco (2019), no kao kapitalno djelo se ističe *Argumentation schemes* (2008) Douglasa Waltona, Chrisa Reeda i Fabrizia Macagna.

5.5 Vrednovanje logičke jezgre argumenta

Neformalni logičari smatraju da prilikom vrednovanja valja razlučiti najmanje tri kriterija, standarda ili uvjeta dobrog argumenta: prihvatljivost (*acceptability*), relevantnost (*relevance*) i dostatnost (*sufficiency*) (Johnson i Blair 1994: 55).⁴⁶

Prvo, premisa prethodnog argumenta će biti neprihvatljiva ako, primjerice, *S* nije tvrdio da istraživanja pokazuju sigurnost Hrvatske, već samo komparativnu nesigurnost drugih zemalja (pitanje mišljenja).⁴⁷ Drugo, mišljenje stručnjaka *S* bit će irelevantno za procjenu epidemiološke sigurnosti ako je, primjerice, *S* muzikolog (pitanje područja).⁴⁸ Treće, premisa neće pružiti dostatnu podršku konkluziji ako je *S* epidemiolog

⁴⁶ U literaturi se na ovaj skup kriterija referira s četiri različite skraćenice: *RSA* (Johnson i Blair 1994: 55), *ARG* (gdje *G* stoji za "sufficient grounds") (Govier 2010: 87), *ARS* (Groarke 2022), te *RAS* (van Eemeren et al. 2014: 381).

⁴⁷ Na tragu dijalektičkog pristupa (vidi 4.4), premisa je prihvatljiva ako je prethodno prihvaćena od strane oponenta kojem je namijenjena ili je pak oponentu vjerojatno prihvatljiva. No s obzirom na to da takvo shvaćanje nailazi na normativne teškoće jer epistemički neodgovorni oponenti mogu prihvaćati neopravdana i neistinita vjerovanja, ponekad se prihvatljivima smatraju premise za koje postoje dobri razlozi. Također, Johnson (2000: 195-199) argumentira da osim što trebaju biti prihvatljive, relevantne i dostatne, premise također trebaju biti istinite.

⁴⁸ Naime, premisa je relevantna ako barem donekle utječe na prihvatljivost konkluzije, tj. ako ju je smisleno uzeti u obzir prilikom procjene uvjerljivosti konkluzije.

sa skromnim istraživačkim iskustvom (pitanje stručnosti) ili etablirani epidemiolog čija tvrdnja proturječi stavovima drugih stručnjaka (pitanje konzistentnosti). Interni kriteriji vrednovanja, sheme i kritička pitanja važni su također za razumijevanje argumentacijskih pogrešaka.

Pod *pogreškom* mislimo na argumentacijski obrazac (*pattern*) koji narušava jedan od kriterija koje dobar argument mora zadovoljiti te se učestalo pojavljuje. (Johnson i Blair 1994: 54, kurziv u originalu)

Opovrgljiva argumentacijska shema pruža strukturu koja pojedini argument, ako odgovori zahtjevima sheme, čini opovrgljivo prihvatljivim (*defeasibly tenable*) u smislu da [...] on potencijalno može biti opovrgnut otkrivanjem nove evidencije, a naročito uzimanjem u obzir prešutnih pretpostavaka i iznimki [koje identificiramo postavljajući kritička pitanja, napomena P.B.]. U slučajevima gdje takve dodatne premise nisu razmotrene, a posebno gdje su izrazito prijeporne ili prema evidenciji neodržive mogla bi biti počinjena pogreška. (Walton 2010: 182)

5.6 Vrednovanje dijalektičke uvjerljivosti argumenta

Prihvatljivost, relevantnost i dostatnost najčešće se smatraju kriterijima vrednovanja interne snage argumenta. No s obzirom na činjenicu da se argumenti često koriste u raspravama, nije ih primjereno tumačiti kao izolirane, samodostatne logičke strukture, već ih valja vrednovati u odnosu na dostupne prigovore i protuargumente. Pojedini argument može biti interno i objektivno snažan, a istovremeno dijalektički slab ako ne razmatra oponentove kritike i prigovore (makar oni bili objektivno promašeni). Naime, argument neće ispuniti svoju pragmatičku namjenu – primjerice, (raz)uvjeriti oponenta – bez razmatranja i uvjerljive eliminacije dostupnih prigovora. Stoga uz užu inferencijsku jezgru (*illative core*) argumenti sadrže i širi dijalektički obruč (*dialectical tier*) (Johnson 2000: 164–175). Razmotrimo drugi (pod)argument ministrice Brnjac:

Nema dokaza gdje su se turisti zarazili.

[Dakle,] treba biti sumnjičav prema navodima da su se strani turisti zarazili na Pagu.

Ako je slučaj zaraze pažljivo ispitan, prethodni se argument može činiti interno uvjerljivim: premisa je prihvatljiva, relevantna te dostatna da pobudi sumnjičavost. Međutim, argument je potpuno neosjetljiv na činjenicu da su zaraženi turisti pripadali *različitim skupinama* koje su na Pag došle iz *različitih smjerova*. Naime, riječ je o grupama njemačkih i talijanskih maturanata koje, jednostavno rečeno, dijele samo dva relevantna svojstva: boravak na Pagu i infekciju koronavirusom. Stoga se na tragu Millove metode slaganja (vidi bilješku 9) izbijanje zaraze na

Pagu nameće kao vjerojatna hipoteza. Bez opovrgavanja tog i sličnih argumenata koji se ili nameću zdravorazumski ili su otprije prisutni u raspravi argument ministrice Brnjac neće biti dijalektički uvjerljiv.

Za raspravu o prihvatljivosti, relevantnosti i dostatnosti te inferencijskoj jezgri i dijalektičkom obruču vidi Johnson i Blair (1994: 49–57), Johnson (2000: 164–175; 189–209), Govier (2010: 87–116) i Blair (2012: 39–101). Za kratak kritički osvrt vidi van Eemeren et al. (2014: 381–387).

5.7 Tip dijaloga i dijalektičko vrednovanje

Razmatranje oponentovih kritika i prigovora samo je početak dijalektičke analize jer uvjerljivost argumenta nije moguće odrediti bez procjene kojoj vrsti dijaloga argument (zajedno s oponentovim pitanjima i kritikama) pripada. U monografiji *Commitment in Dialogue* (1995) Walton i Krabbe razlučuju šest dijaloških tipova (*dialogue types*), tj. idealnih normativnih okvira u kojima argumenti imaju ključnu ulogu.

Pojedini tip dijaloga karakterizira inicijalna situacija (*initial situation*), pojedinačni cilj sudionika (*individual, participant's goal*) te opći dijaloški cilj (*collective, dialogue goal*). Primjerice, dijalog uvjeravanja (*persuasion dialogue*) iniciran je sukobom mišljenja, proponentov pojedinačni cilj je uvjeriti oponenta u prihvatljivost vlastite teze, a dijalog ostvaruje opći cilj ako sudionici na koncu razriješe ili razjasne predmet spora (makar pritom ne ostvarili svoje pojedinačne ciljeve). Walton (2006: 183) sažima osnovne karakteristike dijaloških tipova u sljedećoj tablici.

Tip dijaloga	Inicijalna situacija	Sudionikov cilj	Cilj dijaloga
<i>Uvjeravanje</i>	Sukob u mišljenjima	Uvjeriti drugog sudionika	Razriješiti ili razjasniti predmet spora
<i>Istraživanje</i>	Potreba za dokazom	Pronaći ili provjeriti evidenciju	Dokazati (osporiti) hipotezu
<i>Pregovaranje</i>	Sukob u interesima	Dobiti ono što najviše želi	Razumna nagodba s kojom sudionici mogu živjeti
<i>Traženje informacija</i>	Potreba za informacijom	Dobiti ili pružiti informaciju	Razmijeniti informacije
<i>Deliberacija</i>	Dilema ili praktičan izbor	Uskladiti ciljeve i djelovanja	Odlučiti se za najbolji dostupni smjer djelovanja
<i>Eristika</i>	Osobni sukob	Verbalno napasti oponenta	Razotkriti dublju osnovu sukoba

Sudionici razmjenjuju poteze u različitim dijaloškim igrama koje predstavljaju drukčije normativne okvire razlikujući se u konačnim ciljevima

i pripadajućim pravilima. Pravila igre (dijaloške norme) generiraju se iz općeg cilja dijaloga te je neki potez prihvatljiv ako promiče opći cilj dijaloga kojemu pripada.⁴⁹ Primjerice, ako je neki argument prepreka razumnom uvjeravanju, a može pridonijeti razumnoj nagodbi, onda je pogrešan u dijalogu uvjeravanja, a prihvatljiv u pregovaračkom dijalogu.

Da su prihvatljivost i pogrešnost kontekstualno uvjetovane ilustrira slučaj tzv. argumenta pozivanja na silu (*ad baculum*). Prijetnja sadržana u premisi argumenta "Prihvati tezu da je moj kvart ljepši jer ti se u suprotnom loše piše" nije relevantna za razumnu procjenu ljepote kvarta. Ona neće u kognitivnom smislu uvjeriti oponenta niti razumski razriješiti spor o tome čiji je kvart ljepši te stoga predstavlja pogrešku u dijalogu uvjeravanja. No u pregovaračkom dijalogu je prijetnja prihvatljiva ako ukazuje na negativne posljedice neprihvatanja nagodbe (Sekulić 2016: 83). Primjerice, u raspravi o isplati dugovanja stanodavac može legitimno argumentirati: "Dugujete već tri stanarine. Trebate isplatiti dugovanja do konca mjeseca ili ću iznajmiti stan drugim stanarima". Za nešto suptilniju ilustraciju normativnog kontekstualizma, razmotrimo sljedeći dio argumenta ministrice Brnjac:

Nema dokaza gdje su se turisti zarazili.

[Dakle,] treba biti sumnjičav prema navodima da su se strani turisti zarazili na Pagu.

Pretpostavimo da argument pripada dijalogu uvjeravanja u kojem se ministrica obraća predstavnicima stranih medija. U tom je slučaju argument prilično neuvjerljiv. Na tragu zapažanja iz 5.6, premisa opravdava tek minimalnu sumnjičavost jer se hipoteza "Turisti su se zarazili na Pagu" i dalje čini vrlo izglednom. No, zamislimo da argument pripada deliberativnom dijalogu koji nastoji ustvrditi treba li postrožiti mjere zaštite od koronavirusa i time ugroziti turističku sezonu. U tom je slučaju izostanak dokaza i epistemičku sumnjičavost primjerenije čitati u praktičnom ključu razmatrajući šire moralne vrijednosti, društvene rizike te moguće štetne posljedice prouzrokovane pogrešnim odlukama. Argument se može protumačiti na sljedeći način:

Nema dokaza gdje su se turisti zarazili.

[Dakle,] treba se *ponašati kao* da se strani turisti nisu zarazili na Pagu.

⁴⁹ Barth i Krabbe (1982: 20–22) ističu kako dijaloška načela moraju biti adekvatna za rješavanje glavnog problema danog dijalektičkog sustava (*problem-solving validity*) te prihvaćena od strane sudionika rasprave, tj. predstavljati zajednička polazišta (*intersubjective/conventional validity*).

Naime, postroženje mjera zaštite (ako zaraza nije izbila na Pagu) moglo bi u konačnoj kalkulaciji biti štetnije od zadržavanja blagih mjera (ako zaraza jest izbila na Pagu). Kako između dva moguća zla valja birati manje, treba se ponašati kao da Pag nije žarište zaraze (zadržati blage mjere zaštite) dok god nema uvjerljivih dokaza za suprotno.⁵⁰ *Summa summarum*, argument ministrice Brnjac mogao bi biti snažniji u deliberaciji (koja uz epistemičke uvažava i praktične čimbenike) nego u klasičnom dijalogu uvjeravanja.

Stupanj suradnje među sudionicima predstavlja još jedno značajno svojstvo koje razdvaja dijaloške tipove. Iako je dijalog uvjeravanja iniciran sukobom mišljenja, sudionici nastoje razriješiti početni sukob te prihvatiti tezu koja se tijekom rasprave pokaže najrazumnijom. Unatoč povremenim žustrim tonovima proponent i oponent surađuju na zajedničkom projektu pridržavajući se Griceovog načela suradnje (*cooperative principle*): “Svoj razgovorni doprinos učinite primjerenim razini na kojoj se pojavljuje, prihvaćajući svrhu i smjer govorne razmjene u kojoj sudjelujete” (Grice 1975: 45). S druge strane, eristički dijalog suštinski je konfliktan pa stoga ne podrazumijeva ni razgovornu suradnju ni pridržavanje načela milosrđa. Za kritiku kooperativnog modela argumentacije vidi Goodwin (2000). Za sažeti pregled nekolicine kooperativnih i kompetitivnih aspekata argumentacije vidi Dutilh-Novaes (2022). Za detaljniju raspravu o kompetitivnosti i kooperativnosti vidi Cohen (1995) i Krabbe (2009).

Teorija dijaloških tipova suočava se s problemom primjene. Prvo, tip dijaloga najčešće nije jednoznačno definiran pa nije očito koji standard valja primijeniti prilikom procjene argumenta. Primjerice, iako se čini da ministrica Brnjac raspravlja s predstavnicima stranih medija (s obzirom na to da osporava njihove navode), u intervjuu se zapravo obraća hrvatskoj javnosti u kontekstu rasprave o uspješnosti turističke sezone u vremenima korona krize. Treba li stoga njezin argument vrednovati kao da je namijenjen razuvjeravanju predstavnika stranih medija, uvjeravanju hrvatske javnosti u sigurnost Paga kao turističke destinacije ili pak opravdavanju odluke o zadržavanju blažih mjera? Drugo, stvarne rasprave najčešće predstavljaju miješane dijaloge (*mixed dialogues*) jer istovremeno promiču različite ciljeve. Treće, sudionici često vrše dijalektičke promjene (*dialectical shifts*) prelazeći iz jednog tipa dijaloga u drugi. Pravne rasprave prirodno prelaze iz dijaloga uvjeravanja (“Je li

⁵⁰ Prema tome tumačenju, prethodni argument ministrice Brnjac bio bi dio šireg praktičnog argumenta, tzv. “sheme negativnog praktičnog zaključivanja” (Walton, Reed i Macagno 2008: 99–100) ili “sheme presumptivnog praktičnog zaključivanja” (Bodlović 2022: 58).

okrivljenik počinio zločin?”) u deliberaciju (“Trebalo li ili ne okrivljenika osuditi na kaznu zatvora? Ako treba, u kojem trajanju?”). Stoga nije uvijek jasno koji normativni dijaloški okvir primijeniti u vrednovanju svakodnevnih argumenata.

Za detaljniju analizu dijaloških tipova, kontekstualnog vrednovanja, miješanih dijaloga i dijalektičkih promjena vidi Waltonovo djelo *The New Dialectic* (1998). Za kritiku teorije dijaloških tipova vidi Goodwin (2007) i van Eemeren et al. (2010). Za više informacija na hrvatskom jeziku vidi Bodlović (2013) i Sekulić (2016).

5.8 Pravila kritičke rasprave i dijalektičko vrednovanje

Nakon što je određeno kojemu dijaloškom tipu argument pripada, valja procijeniti je li dotični argument normativno zadovoljavajuć, tj. sukladan pravilima dijaloške igre. Pragmadijalektičari smatraju da se protagonisti i antagonisti trebaju pridržavati petnaest pravila ne bi li razumno razriješili razlike u mišljenjima (*resolution of a difference of opinion*) (van Eemeren i Grootendorst 2004: 123–158), tj. ostvarili cilj kritičke rasprave (*critical discussion*).⁵¹ Sljedeća tablica navodi pojednostavljene verzije pragmadijalektičkih pravila u vidu tzv. “deset zapovijedi” (*ten commandments*) (vidi van Eemeren 2018: 59–61).

	Naziv pravila	Sadržaj pravila kritičke rasprave
1	Pravilo slobode (<i>Freedom Rule</i>)	Sudionici (<i>discussants</i>) ne smiju spriječiti jedan drugoga u iznošenju stajališta (<i>advancing standpoints</i>) ili dovođenju stajališta u pitanje (<i>calling standpoints into question</i>).
2	Pravilo obveze branjenja (<i>Obligation to Defend Rule</i>)	Sudionici koji iznose stajalište ne smiju odbiti braniti to stajalište kada se to od njih zatraži.
3	Pravilo stajališta (<i>Standpoint Rule</i>)	Napadi na stajalište ne smiju biti usmjereni na stajalište koje, zapravo, nije izneseno od druge strane.
4	Pravilo relevantnosti (<i>Relevance Rule</i>)	Stajališta se ne smije braniti neargumentacijskim sredstvom ili argumentacijom koja nije relevantna za stajalište.

⁵¹ Pragmadijalektički model kritičke rasprave odgovara dijalogu uvjerenavanja u Waltonovoj teoriji dijaloških tipova. Također, pragmadijalektičke uloge protagonista i antagonista odgovaraju ulogama proponenta i oponenta.

5	Pravilo prešućene premise (<i>Unexpressed Premise Rule</i>)	Sudionici ne smiju pogrešno pripisivati prešućene premise drugoj strani niti poricati odgovornost za svoje vlastite prešućene premise.
6	Pravilo polazišne točke (<i>Starting Point Rule</i>)	Sudionici ne smiju pogrešno predstavljati nešto kao prihvaćenu polazišnu točku (<i>starting point</i>) ili pogrešno nijekati da je nešto prihvaćena polazišna točka.
7	Pravilo valjanosti (<i>Validity Rule</i>)	Zaključivanje koje je eksplicitno i u potpunosti izraženo u argumentaciji ne smije biti nevaljano u logičkom smislu.
8	Pravilo argumentacijske sheme (<i>Argument Scheme Rule</i>)	Stajališta branjena argumentacijom koja nije eksplicitno i u potpunosti izražena ne smije se smatrati konkluzivno obranjenima takvom argumentacijom osim kada se obrana odvija posredstvom primjerenih argumentacijskih shema koje su ispravno primijenjene.
9	Zaključno pravilo (<i>Concluding Rule</i>)	Nekonkluzivne obrane stajališta ne smiju voditi zadržavanju (<i>maintaining</i>) tih stajališta, a konkluzivne obrane stajališta ne smiju voditi izražavanju sumnje (<i>expressions of doubt</i>) glede tih stajališta.
10	Pravilo upotrebe jezika (<i>Language Use Rule</i>)	Sudionici se ne smiju koristiti nedovoljno jasnim ili zbunjujućim dvosmislenim formulacijama te ne smiju namjerno pogrešno tumačiti formulacije druge strane.

Pragmadijalektička pravila reguliraju komunikaciju, a tek zatim zaključivanje. Za razliku od (neformalno)logičkih, a često i epistemičkih normi, pravila kritičke rasprave više se usredotočuju na odnos između protagonista i antagonista nego na odnos između premisa i konkluzije. Ipak, postoje očite podudarnosti između normi koje, Wenzelovim rječnikom, reguliraju “argument kao proceduru” (proces) i normi koje reguliraju “argument kao produkt”.⁵²

Prema pragmadijalektičarima, pravila kritičke rasprave omogućuju procjenu prihvatljivosti i pogrešnosti argumenta (van Eemeren, Garssen

⁵² Pragmadijalektička pravila relevantnosti i polazišne točke većinom su u skladu s neformalnologičkim kriterijima relevantnosti i prihvatljivosti, pravila valjanosti i argumentacijske sheme odražavaju kriterij dostatnosti, a zaključno pravilo svakako podrazumijeva razmatranje Johnsonovog “dijalektičkog obruča” (vidi 5.5, 5.6). Ostala pragmadijalektička pravila su primarno dijaloške naravi. Pravilo slobode omogućuje razmjenu ideja sprječavajući ograničavanje komunikacije u vidu, primjerice, cenzure i dogmatizma. Pravilo obveze branjenja regulira teret dokaza (ilustrirano u 4.3), a pravila stajališta, prešućene premise i upotrebe jezika uglavnom reguliraju primjenu načela milosrda (vidi 1, 3, 5.2).

i Meuffels 2009). Primjerice, pozivanje na silu (*ad baculum*) je pogrešno jer krši pravilo slobode: zbog straha od neželjenih posljedica, sudionik rasprave neće slobodno iznositi vlastita ili kritizirati tuđa stajališta. Nadalje, do pogreške slamnatog čovjeka dolazi kršenjem pravila stajališta (ako antagonist ne napada protagonistovo izvorno stajalište), kršenjem pravila prešućene premise (ako se protagonistu pogrešno pripisuje prijetnju premisu koju se zatim napada) ili kršenjem pravila upotrebe jezika (ako si antagonist olakšava napad zlonamjerno tumačeći protagonistove formulacije). Kršenje pravila upotrebe jezika objašnjava jezične pogreške poput ekvivokacije i amfibolija, a većina standardnih pogrešaka proizlazi iz nepoštivanja pravila relevantnosti. Kod zamjene teza (*ignoratio elenchi*), napada na čovjeka (*ad hominem*) te neosnovanih pozivanja na autoritete (*ad verecundiam*), emocije (*ad baculum*, *ad misericordiam*) i mišljenja većine (*ad populum*), suštinski problem je uvijek u tome što premise nisu dovoljno relevantne za razumno prihvaćanje konkluzije.

Ipak, argumentacijsku pogrešku nije moguće identificirati s kršenjem bilo kojeg dijalektičkog pravila. Pravila kritičke rasprave čine, definiraju i suštinski određuju kritičku raspravu baš kao što stroga pravila o kretanjama figura čine, definiraju i suštinski određuju igru šaha. Sudionici su stoga obvezni slijediti pravila kritičke rasprave jer njihovo kršenje dokida sam smisao igre i nedvojbeno vodi pogreškama. No postoje i tzv. dijalektička pravila optimalnosti (*optimality rules*) koja je sudionicima preporučeno slijediti bez da njihovo kršenje, u strogom smislu riječi, rezultira pogreškama. Primjerice, pravilo "Pokušaj pobijediti u razumnoj raspravi!" dijalektički je poželjno jer podiže kvalitetu rasprave motivirajući sudionike da pruže svoje najsnažnije argumente. No kao što šah dopušta strateški slabije poteze, kritička rasprava mora dopustiti argumente koji narušavaju pravila optimalnosti. Ukratko, nije svaki slabiji argument kardinalna pogreška koja automatski dokida smisao rasprave ili mogućnost racionalnog diskursa. Za više detalja o razlikama između pravila kritičke rasprave i pravila optimalnosti vidi Walton i Krabbe (1995) te Krabbe i van Laar (2011). Za dodatne razloge zašto kršenje argumentacijskih ideala ne rezultira uvijek pogreškama vidi Jacobs (2000: 275–279; 2006: 427–428).

Za raspravu na hrvatskom jeziku o pragmadijalektičkom shvaćanju pogrešaka vidi Sekulić (2016: 80–86). Za detaljan prikaz pragmadijalektike te epistemička ograničenja modela kritičke rasprave vidi Bašić Hanžek (2022a). Za raspravu o dodatnim dijalektičkim obvezama vezanima uz oponente i njihove kritičke reakcije vidi Krabbe i van Laar (2011) te van Laar i Krabbe (2013).

Naposljetku, valja naglasiti da identifikacija dijaloškog tipa s pripadajućim pravilima ne predstavlja konačan korak u procjeni argumenta jer je potrebno razmotriti i daljnje sociološke i institucionalne čimbenike. Primjerice, argumentacijske norme i prakse mogu varirati ovisno o kulturnom nasljeđu, rodnim i generacijskim razlikama te području kojem argument pripada: pravna argumentacija slijedi nešto drukčija pravila od političke ili akademske argumentacije čak i kada ima isti krajnji cilj (npr. uvjeravanje oponenta). Za recentnu raspravu na tragu komparativne retorike vidi Tindale (2021). Za sažeti prikaz primjene pragmadijalektičkog modela kritičke rasprave na argumentaciju u pravnoj, političkoj, medicinskoj i akademskoj domeni vidi van Eemeren et al. (2014: 581–586).

6. Predstavljanje argumenta

Osim identifikacije, tumačenja i procjene, teoretičari također proučavaju metode formuliranja i predstavljanja argumenta. Retorički, komunikološki i lingvistički pristupi najčešće ne istražuju idealne i apstraktne argumentacijske norme, već praktične i konkretne strategije oblikovanja koje argument čine razumljivijim, atraktivnijim te, na koncu, komunikacijski učinkovitim (*effective*).

Prema Scottu Jacobsu (2000), razmatranje strateškog dizajna nije tek teorijski legitimno već je i nužno jer bez početne analize stila, aranžmana i oblika u kojemu je predstavljen, argument nije moguće ispravno rekonstruirati i vrednovati. Stoga Jacobsova teorija normativne pragmatike polazi od retoričke analize izvornog dizajna poruke.

Naglasak na strateškom dizajnu poruka leži u srcu retoričke analize. Smatram da svaka argumentacijska analiza diskursa mora početi upravo od toga. [...] Jedna od temeljnih pretpostavaka normativnopragmatičkog pristupa argumentu je da argumenti izazivaju (ili ne izazivaju) suglasnost (*invite assent*) ovisno o tome što je iskomunicirano kao poruka. Poruke imaju prepoznatljive (*manifest*) strateške dizajne. Oni pak imaju učinke na ljude koji se posredno i na važne načine iščitavaju iz toga kako ljudi tumače značenje poruke. (Jacobs 2000: 263)

Za ilustraciju strategija dizajna, zamislimo kako pojedinca želimo nagovoriti da prestane pušiti. Za početak, poruka se može izraziti korištenjem riječi i slika. Natpise na kutijama cigareta popraćene uznemirujućim fotografijama (poput natpisa “Pušenje uzrokuje moždane udare i invaliditet” popraćenog fotografijom osobe u invalidskim kolicima) može se tumačiti kao primjere tzv. multimodalne argumentacije (*multimodal argumentation*) (Gilbert 1994; Tseronis 2018). Multimodalni dizajn

argumenta ima za cilj povećati retoričku učinkovitost: fotografije zorno prikazuju negativne posljedice pušenja te bi trebale izazvati gađenje ili strah kod pušača. Nadalje, jezični dizajn može biti i tekstualni i govorni. U načelu, tekstualno oblikovanje komunikacijski je učinkovitije kod tehničkih i složenih argumenta ili kad proponent posjeduje skromne govorničke vještine, dok je govorno oblikovanje učinkovitije kod jednostavnih argumenata s pamtljivim porukama ili kada je proponent vješt govornik. Naposljetku, niz strateških izbora može utjecati na retoričku učinkovitost teksta. Primjerice, kojim redoslijedom izložiti argument? Treba li prvo predstaviti tezu, a zatim razloge, ili obratno? Treba li težiti logičkoj ili pak narativnoj kronologiji u kojoj se, ugrubo, argument predstavlja kao priča (ili dio šire priče) s uvodom, zapletom i raspletom? Je li svrsishodnije koristiti se tehničkim jezikom ili pak neformalnim jezikom koji uključuje retorička pitanja, vrijednosne izraze i emocionalniji ton? Treba li se prilikom ilustriranja vlastitih poanti koristiti znanstvenim primjerima, primjerima iz književnosti, anegdotama iz života ili pak izmišljenim, stiliziranim *ad hoc* primjerima? Koliko opširan treba biti? Koje premise eksplicitno naznačiti, a koje ostaviti publici za rekonstrukciju? Te i mnoge druge stilske odluke imat će izravan utjecaj na tumačenje, procjenu te konačno (ne)prihvatanje argumenta od strane publike.

Za više detalja o multimodalnoj argumentaciji, vizualnim i zvučnim argumentima te problemima svodenja vizualne argumentacije na jezičnu vidi Blair (2012: 205–228, 261–281), Groarke (2015; 2018), Godden (2017b), Tseronis (2018), Kišiček (2018) i Gilbert (1994; 2002). Za raspravu o narativnim aspektima argumenta vidi Plumer (2015). Za savjete oko oblikovanja teksta i govora vidi van Eemeren, Grootendorst i Snoeck Henkemans (2002: 157–182), a za prikaz osnovnih strategija poboljšanja učinkovitosti argumentacije u sklopu teorije strateškog manevriranja (*strategic manoeuvring*) vidi van Eemeren (2010).

7. Razilaženja i kritike

Različiti pristupi argumentaciji u izvjesnoj se mjeri nadopunjuju. Epistemolozi proširuju logička pravila valjanog zaključivanja pravilima opravdanja, dijalektičari ističu da su argumenti normativno određeni i širim dijaloškim pravilima, a retorički, komunikološki i lingvistički pristupi obogaćuju logička, epistemička i dijalektička pravila smjernicama za učinkovitu komunikaciju. Ipak, pristupi se u mnogočemu razlikuju što vodi prigovorima i kritičkim opaskama.

O ograničenjima logičkih pristupa je već mnogo rečeno. Tradicionalno im se zamjera pretjeran fokus na deduktivnim, općim i artifičijelnim oblicima (umjesto na oprovrgljivim, pojedinačnim i stvarnim argumentima), površan tretman pogrešaka, upotreba tehničkog jezika te zanemarivanje komunikacijskog konteksta (vidi odsječke 1 i 2).

Epistemički pristupi se također suočavaju s ograničenjima. Primjerice, fokusirajući se na vjerovanja i propozicijsko znanje oni ne pružaju dovoljno informativne smjernice za procjenu praktičnih argumenata vezanih uz racionalno odlučivanje (npr. "Trebali li postrožiti mjere zaštite od koronavirusa?"). Nadalje, unatoč razvoju socijalne epistemologije (vidi Goldman 1994; 1999) epistemolozi u teoriji argumentacije najčešće tretiraju argumente kao sredstva kojima izolirani pojedinci generiraju, revidiraju i odbacuju vjerovanja zanemarujući činjenicu da se argumenti često oblikuju u interaktivnoj komunikaciji te na nju utječu. Na koncu, epistemolozi zanemaruju činjenicu da, u kontekstu rasprave, govorni činovi (a ne doksastička stanja pojedinaca) određuju argumentacijska prava i obveze (vidi 4.3 i 4.4). Za pregled dodatnih teorijskih kritika epistemoloških pristupa vidi Bašić Hanžek (2022a: 127–132).

Retoričari, komunikolozi, lingvisti, epistemolozi, ali i sami dijalektičari nude niz prigovora dijalektičkim pristupima. Prvo, Goodwin (2007) kritizira dijalektičku "odozgo-prema-dolje" (*top-down*) perspektivu ističući da teorijska refleksija nije dovoljna za razumijevanje normi stvarnih rasprava, već istraživanje valja započeti pažljivom kvalitativnom, empirijskom analizom. Na sličnom tragu, Jacobs (2000) zamjećuje da dijalektičari tijekom rekonstrukcije iskrivljuju izvorni dizajn poruke što vodi dvojbenim procjenama uvjerenosti argumenata. Drugo, koliko je primjereno neformalne rasprave analizirati u terminima strogih dijaloških procedura? Proučavajući dinamiku tereta dokaza, Kauffeld (1998; 2005) sugerira da dijalektički pristupi počivaju na slaboj analogiji jer svaku (pa i neobaveznu) razmjenu argumenata nastoje normirati prema modelu pravne rasprave. Treće, dijalektički izbor argumentacijskih ciljeva prilično je proizvoljan, a izvođenje dijalektičkih normi iz konačnoga cilja rasprave zahtijeva daljnje obrazloženje (s obzirom na to da se, u načelu, isti dijaloški cilj može postići različitim skupovima pravila) (Goodwin 2007). Četvrto, dijalektički modeli prepojednostavljaju stvarnu komunikaciju: analizirajući rasprave između proponenta i oponenta, oni zanemaruju činjenicu da se javna argumentacija najčešće odvija u polilozima (*polylogues*) koji, za razliku od dijaloga, istovremeno uključuju mnoštvo sudionika s različitim ulogama i stajalištima (Lewiński i Aakhus 2022). Peto,

epistemolozi smatraju da su dijalektički pristupi normativno manjkavi jer ne promiču stjecanje znanja, već postizanje konsenzusa.⁵³

Manjak normativnosti također predstavlja najveći nedostatak retoričkih pristupa (Jacobs 2000). Čini se kako retoričke analize često zanemaruju racionalnu utemeljenost argumenata. Ugrubo, predlažući strategije oblikovanja poruke koje će omogućiti govorniku ostvarenje komunikacijskog cilja (npr. uvjeravanja publike), retoričari se često usredotočuju na ambalažu i dizajn umjesto na kakvoću i sadržaj. S obzirom na to da promicanje loših, a zavodljivih argumenata ("Sve je to samo prazna retorika!") može rezultirati manipulacijom, retorika je na lošem glasu još od Platona (Kišiček 2021: 12).

Normativnoj manjkavosti retorike može se doskočiti na najmanje dva načina. S jedne strane, upotreba retoričkih strategija mogla bi biti legitimna jedino ako argument već zadovoljava norme racionalnosti. Na tome tragu, van Eemeren (2010) smatra da je protagonistovo strateško manevriranje – tj. biranje između različitih mogućnosti retoričkog oblikovanja argumenta – legitimno samo ako je argument već u harmoniji s pravilima kritičke rasprave. Prema tome shvaćanju, retoričari nisu dužni formulirati vlastitu normativnu teoriju, ali su njihovi prijedlozi ograničeni dijalektičkim normama. S druge strane, moguće je samu retoričku učinkovitost shvatiti u normativnim terminima. Primjerice, Jacobs smatra da učinkovitost argumenta ne ovisi o njegovom potencijalu da uvjeri ciljanu publiku (jer se naivnu publiku može uvjeriti i slabim argumentom), već o potencijalu da pojedince potakne na pažljivo razmatranje i razumno vrednovanje: "Stratešku učinkovitost valja shvatiti u terminima maksimiziranja vjerojatnosti da će tvrdnje i argumenti biti razumno vrednovani bez obzira na to jesu li prihvaćeni" (Jacobs 2000: 261). Teza da je argument retorički dobar ako potiče (vlastitu) racionalnu procjenu svakako otvara vrata normativno snažnijoj retorici.

Iako nezadovoljstvo formalnom logikom leži u njezinim povijesnim temeljima, današnja teorija argumentacije nije pretjerano konfliktna disciplina. Većina standardne produkcije vezana je uz predlaganje i postupno unapređenje postojećih teorijskih modela ili pak primjenu tih modela u analizi stvarnih rasprava. Kritičko osporavanje konkurentskih teorija, teza i definicija (tipično, primjerice, za filozofsku literaturu) je prisutno, ali nije od primarne važnosti. To je, dakako, donekle ironično.

⁵³ Za raspravu o ovom tipu prigovora vidi Lumer (2005, 2012), Biro i Siegel (2006), Garssen i van Laar (2010) i Bašić Hanžek (2022a: 96–142).

Parafrazirajući izreku o postolarima s lošim cipelama, kada je riječ o argumentacijskom sučeljavanju vlastitih stavova teoretičari argumentacije nerijetko nalikuju bosonogim postolarima.

8. Zaključak

Teorija argumentacije ima dugu prošlost, a kratku povijest. Premda baštini uvide još iz Aristotelovih spisa te višestoljetnih tradicija logike, dijalektike i retorike kao samostalna disciplina se oblikuje u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća pod neposrednim utjecajem Stephena Toulmina, Čaïma Perelmana i Lucie Olbrechts-Tytece te Charlesa Hamblina. Ti teoretičari zagovaraju pragmatički pristup argumentaciji ističući ograničenja (tadašnje) formalne logike. Suvremeni autori preciznije artikuliraju pragmatički pristup kroz četiri programatska načela:

- (1) Naglasak treba staviti na proučavanje stvarnih, pojedinačnih i opovrgljivih argumenata,
- (2) Treba sustavnije proučavati argumentacijske pogreške,
- (3) Argument valja shvatiti kao sredstvo korišteno u komunikaciji (a ne isključivo kao logičko-epistemičku relaciju između sudova ili vjerovanja),
- (4) Treba uvažiti retorički potencijal prirodnog jezika te biti naročito oprezan prilikom prevođenja argumenta iz prirodnog u logički jezik.

Postoji načelna suglasnost oko ciljeva koje teorija argumentacije nastoji ispuniti i pitanja na koja treba odgovoriti. Prvo, ona nastoji artikulirati metode identifikacije: argument se izdvaja iz šire cjeline teksta ili govora na temelju razmatranja komunikacijske namjere govornika, jezičnih indikatora te logičkih odnosa između sudova. Drugo, teorija argumentacije nastoji artikulirati pojam argumenta na logičkoj, kognitivnoj, govornoj i dijalektičkoj razini. Na tome tragu argument se tumači kao:

- (1) Skup sudova koji stoje u odnosu logičke posljedičnosti,
- (2) Skup doksastičkih stanja (npr. vjerovanja) koja stoje u odnosu epistemičkog opravdanja,
- (3) Složeni govorni čin kojim govornik opravdava ili osporava drugi govorni čin, uvjerava ili razuvjerava sugovornika i sl.,
- (4) Skup eksternih dijalektičkih obveza među kojima jedna (premise) utječu na dijalošku prihvatljivost drugih (konkluzija).

Treće, teorija argumentacije nastoji pružiti smjernice za analizu i vrednovanje. U sljedećoj tablici lijevi stupac sadrži osnovne analitičke korake, srednji ilustrira neka tipična pitanja vezana uz te korake, a desni opisuje njihovu važnost za konačno vrednovanje argumenta.

	Analitički korak	Tipična analitička pitanja	Važnost za vrednovanje
1	Procjena strukture argumenta	Je li argument serijski, vezan, konvergentan ili divergentan?	Mogućnost uočavanja ključnih i nebranjanih premisa.
2	Rekonstrukcija prešućenih premisa i konkluzija	Je li prešućeni sud partikularan ili univerzalan? Sadrži li prešućeni sud neki modalni kvalifikator?	Mogućnost procjene prihvatljivosti prešućenog sadržaja; formalne valjanosti, snage, dostatnosti, plauzibilnosti argumenta itd.
3	Procjena vrste argumenta	Je li argument deduktivan ili opovrgljiv? Je li opovrgljiv argument induktivan ili plauzibilistički?	Mogućnost definiranja općeg normativnog standarda. (Opovrgljive argumente nije primjereno vrednovati prema deduktivnom standardu.)
4	Procjena oblika (sheme) argumenta	Je li riječ o argumentu iz mišljenja stručnjaka, argumentu iz analogije, zaključku na najbolje objašnjenje i sl.?	Mogućnost prepoznavanja kritičkih pitanja, tj. procjene jesu li premise prihvatljive, relevantne i dostatne za konkluziju.
5	Dijalektička procjena argumenta	U kojoj je raspravi argument korišten? Kojem dijaloškom tipu rasprava pripada: dijalogu uvjeravanja, istraživačkom dijalogu, deliberaciji, pregovaranju itd.? Kojoj institucionalnoj domeni rasprava pripada: pravnoj, političkoj, medicinskoj itd.?	Mogućnost procjene kvalitete argumenta s obzirom na postojeće prigovore (dijalektički obruč) te dijalektička pravila: bilo opća (generirana iz cilja dijaloga) bilo specifična (vezana uz institucionalnu domenu).

Naposljetku, retorički, komunikološki i lingvistički pristupi zauzimaju nešto deskriptivniju perspektivu analizirajući stvarne strategije oblikovanja i predstavljanja argumenta.

Suvremena teorija argumentacije svoj napredak prvenstveno zahvaljuje konstruktivnim naporima teoretičara te primjeni uvida iz srodnih disciplina (npr. logike, retorike, epistemologije, filozofije jezika, filozofije znanosti, kognitivne znanosti, prava, komunikologije itd.). Vrijedi naglasiti kako je posljednjih godina primjetan dodatan zaokret od teorije k praksi. Osim na kvalitativnoj analizi pojedinačnih argumenata odnedavno je naglasak i na anotiranju velikih baza podataka (npr. stotina dijagnostičkih transkripata) kako bi se omogućilo treniranje sustava umjetne inteligencije (npr. dijagnostičkih programa temeljenih na strojnom učenju) namijenjenih konstrukciji i procjeni argumenata (npr. razloga *pro et contra* prihvaćanja neke medicinske dijagnoze).

Zahvale

Inicijalni povod za osmišljavanje rada bio je stručni skup *Neformalna logika u nastavi* (9. travnja 2021.) organiziran od strane Agencije za odgoj i obrazovanje. Zahvaljujem organizatorima i sudionicima skupa na pozornosti i komentarima. Zahvaljujem također recenzentima i uredništvu časopisa *Prolegomena* te Karolini Kudlek na pažljivom čitanju rukopisa i nizu korisnih savjeta. Ovaj rad izrađen je u sklopu projekta Etika i društveni izazovi (EDI) na Institutu za filozofiju, praćen od strane Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske te financiran sredstvima iz Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021.–2026. – NextGenerationEU.

Literatura

Aristotel. 1992. *Nikomahova etika* (preveo Tomislav Ladan) (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada).

Aristotel. 1989. *Retorika* (preveo Marko Višić) (Zagreb: Naprijed).

Austin, J. L. 1962. *How to Do Things with Words* (The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955) (London: Oxford University Press).

Barth, E. M. i E. C. W. Krabbe. 1982. *From Axiom to Dialogue: A Philosophical Study of Logics and Argumentation* (Berlin: de Gruyter).

Bašić Hanžek, G. 2022a. *Teorija argumentacije: između pragmatijalektike i epistemoloških pristupa* (Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet).

Bašić Hanžek, G. 2022b. "Teorija i klasifikacija pogreški u argumentaciji: stvarne i manje bitne razlike između dvaju pristupa", u B. Berčić, A. Golubović i M. Trobok (ur.), *Human Rationality: Festschrift for Nenad Smokrović* (Rijeka: University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences), 37–53.

Bermejo-Luque, L. 2011. *Giving Reasons: A Linguistic-Pragmatic Approach to Argumentation Theory* (Dordrecht: Springer Science+Business Media).

- Bermejo-Luque, L. 2019. "Giving reasons does not always amount to arguing", *Topoi*, 38: 659–668.
- Biro, J. i H. Siegel. 2006. "In defense of the objective epistemic approach to argumentation", *Informal Logic*, 26(1): 91–101.
- Blair, J. A. 2010. "Reflections on reasoning, argument and logic", u C. Reed i C. W. Tindale (ur.), *Dialectics, Dialogue and Argumentation: An Examination of Douglas Walton's Theories of Reasoning* (London: College Publications), 189–201.
- Blair, J. A. 2012. *Groundwork in the Theory of Argumentation: Selected Papers of J. Anthony Blair* (Dordrecht, Heidelberg, London, New York: Springer Science+Business Media B.V.).
- Bodlović, P. 2012. "Osnovne odrednice načela milosrđa u argumentativnome kontekstu", *Scopus*, 25 (god. 12): 7–24.
- Bodlović, P. 2013. "Teorija dijaloga Douglasa Waltona: pretpostavke i kritike nove dijalektike" (diplomski rad), Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 1–68.
- Bodlović, P. 2015. "Argumentacija Ive Škarića: pretpostavke, teškoće i propusti", *Prolegomena*, 14(1): 101–112.
- Bodlović, P. 2022. *Presumptions in Argumentation: A Systematic Analysis* (doktorska disertacija) (Groningen: University of Groningen).
- Buchberger, I. 2023. *Kritičko mišljenje: Peace, Love & Rock and Roll* (Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Udruga za razvoj visokoga školstva Universitas).
- Clerbout, N. i McConaughy, Z. 2022. "Dialogical logic", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/archives/fall2022/entries/logic-dialogical/> [pristupljeno 18. studenog 2023].
- Cohen, D. H. 1995. "Argument is war... and war is hell: Philosophy, education, and metaphors for argumentation", *Informal Logic*, 17(2): 177–188.
- Copi, I. M., C. Cohen i V. Rodych. 2019. *Introduction to Logic* (15. izdanje) (London i New York: Routledge).
- Dutilh Novaes, C. 2011. "The different ways in which logic is (said to be) formal", *History and Philosophy of Logic*, 32: 303–332.
- Dutilh Novaes, C. 2021. *The Dialogical Roots of Deduction: Historical, Cognitive, and Philosophical Perspectives on Reasoning* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Dutilh Novaes, C. 2022. "Argument and argumentation", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/archives/fall2022/entries/argument/> [pristupljeno 15. studenog 2023].
- Ehninger, D. i W. Brockriede. 1963. *Decision by Debate* (New York: Dodd, Mead and company).
- Freeman, J. B. 2005. *Acceptable Premises* (Cambridge: Cambridge University Press).

- Freeman, J. B. 2011. *Argument Structure: Representation and Theory* (Dordrecht: Springer Science+Business Media B.V.).
- Garssen, B. i J. A. van Laar. 2010. "A pragma-dialectical response to objectivist epistemic challenges", *Informal Logic*, 30(2): 122–141.
- Gilbert, M. A. 1994. "Multi-modal argumentation", *Philosophy of the Social Sciences*, 24(2): 159–177.
- Gilbert, M. A. 2002. "Effing the ineffable: the logocentric fallacy in argumentation", *Argumentation*, 16(1): 21–32.
- Godden, D. 2010. "The importance of belief in argumentation: Belief, commitment and the effective resolution of a difference of opinion", *Synthese*, 172(3): 397–414.
- Godden, D. 2017a. "Presumption as a modal qualifier: Presumption, inference, and managing epistemic risk", *Argumentation*, 31(3): 485–511.
- Godden, D. 2017b. "On the norms of visual argument: A case for normative non-revisionism", *Argumentation*, 31(2): 395–431.
- Goldman, A. 1994. "Argumentation and social epistemology", *Journal of Philosophy*, 91(1): 27–49.
- Goldman, A. 1999. *Knowledge in a Social World* (New York: Oxford University Press).
- Goldman, A. 2003. "An epistemological approach to argumentation", *Informal Logic*, 23(1). 51–63.
- Goodwin, J. 2000. "The noncooperative pragmatics of arguing", u E. Nemeth (ur.), *Pragmatics in 2000: Selected Papers from the 7th International Pragmatics Conference* (sv. 2) (Antwerp: International Pragmatics Association), 263–277.
- Goodwin, J. 2007. "Argument has no function", *Informal Logic*, 27(1): 69–90.
- Govier, T. 2010. *A Practical Study of Argument* (7. izdanje) (Wadsworth: Cengage Learning).
- Govier, T. 2018. *Problems in Argument Analysis and Evaluation* (izmijenjeno izdanje) (Windsor: Windsor Studies in Argumentation).
- Grice, H. P. 1975. "Logic and conversation", u: P. Cole i J. L. Morgan (ur.), *Syntax and Semantics: Speech Acts* (sv. 3) (New York: Academic Press), 41–58.
- Groarke, L. 2015. "Going multimodal: what is a mode of arguing and why does it matter?", *Argumentation*, 29(2): 133–155.
- Groarke, L. 2018. "Auditory arguments: the logic of 'sound' arguments", *Informal Logic*, 38(3): 312–340.
- Groarke, L. 2022. "Informal logic", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/archives/win2022/entries/logic-informal/> [pristupljeno 15. studenog 2023].
- Hamblin, C. 1970. *Fallacies* (London: Methuen & Co Ltd).

- Hample, D. 2007. "The arguers", *Informal Logic*, 27(2): 163–178.
- Hansen, H. V. 2019. "Historical selections", u H. V. Hansen, F. J. Kauffeld, J. B. Freeman i L. Bermejo-Luque (ur.), *Presumptions and Burdens of Proof: An Anthology of Argumentation and the Law* (Tuscaloosa: The University of Alabama Press), 5–19.
- Hansen, H. V. 2023. "Fallacies", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/archives/spr2023/entries/fallacies/> [pristupljeno 15. studenog 2023].
- Hansen, H. V. i R. C. Pinto (ur.). 1995. *Fallacies: Classical and Contemporary Readings* (University Park, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press).
- Hawthorne, J. 2021. "Inductive logic", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/archives/spr2021/entries/logic-inductive/> [pristupljeno 1. prosinca 2023].
- Hintikka, J. J. i P. V. Spade. 2012. "History of logic", *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/history-of-logic> [pristupljeno 19. studenog 2023].
- Hitchcock, D. 2017. *On Reasoning and Argument. Essays in Informal Logic and on Critical Thinking* (Springer International Publishing).
- Hitchcock, D. 2022. "Critical thinking", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* <https://plato.stanford.edu/archives/win2022/entries/critical-thinking/> [pristupljeno 3. prosinca 2023].
- Hughes, W., J. Lavery i K. Doran. 2014. *Critical Thinking: An Introduction to the Basic Skills* (7. izdanje) (Peterborough: Broadview).
- Jacobs, S. 2000. "Rhetoric and dialectic from the standpoint of normative pragmatics", *Argumentation*, 14(3): 261–286.
- Jacobs, S. 2006. "Nonfallacious rhetorical strategies: Lyndon Johnson's Daisy Ad.", *Argumentation*, 20(4): 421–442.
- Johnson, R. H. 2000. *Manifest Rationality: A Pragmatic Theory of Argument* (Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc).
- Johnson, R. H. i J. A. Blair. 1994. *Logical Self-Defense* (američko izdanje) (New York: McGraw-Hill, Inc.).
- Josephson, J. R. i S. G. Josephson. 1994. *Abductive Inference: Computation, Philosophy, Technology* (New York: Cambridge University Press).
- Kahneman, D. 2013. *Thinking, Fast and Slow* (New York: Farrar, Straus and Giroux).
- Kahneman, D., P. Slovic, A. Tversky. (ur.). 1982. *Judgment under Uncertainty: Heuristic and Biases* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Kauffeld, F. J. 1998. "Presumptions and the distribution of argumentative burdens in acts of proposing and accusing", *Argumentation*, 12(2): 245–266.
- Kauffeld, F. J. 2005. "Presumptions and shifting the burden of proof", izlaganje na IPrA konferenciji, https://www2.arnes.si/~ffljzagar/Kauffeld_paper.pdf [pristupljeno 20. prosinca 2023].

Kišiček, G. 2010. "Pogreške u argumentaciji – dvojbe u tumačenju i klasifikaciji", *Govor*, 22(2): 129–143.

Kišiček, G. 2018. "Can we translate sounds into words? A response to Leo Groarke's Auditory arguments: The logic of 'sound' arguments", *Informal Logic*, 38(3): 346–361.

Kišiček G. 2021. *Homo politicus: politička retorika u teoriji i praksi* (Zagreb: Naklada Jesenski i Turk).

Kock, C. i M. Lantz (ur.). 2023. *Rhetorical Argumentation: The Copenhagen School* (Windsor: The University of Windsor's Digital Press, Windsor Studies in Argumentation).

Koons, R. 2022. "Defeasible reasoning", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/archives/sum2022/entries/reasoning-defeasible/> [pristupljeno 28. studenog 2023].

Kovač, S. 2004. *Logika: za gimnazije* (8. izmijenjeno izdanje) (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada).

Krabbe, E. C. W. 2009. "Cooperation and competition in argumentative exchanges", u Henrique Jales Ribeiro (ur.), *Rhetoric and Argumentation in the Beginning of the XXIst Century* (Coimbra: Coimbra University Press), 111–126.

Krabbe, E. C. W. i J. A. van Laar. 2011. "The ways of criticism", *Argumentation*, 25(2): 199–227.

Krabbe, E. C. W. i J. A. van Laar. 2021. "In the quagmire of quibbles: a dialectical exploration", *Synthese*, 198(4): 3459–3476.

Lewiński, M. 2012. "The paradox of charity", *Informal Logic*, 32(4): 403–439.

Lewiński, M. i M. Aakhus. 2022. *Argumentation in Complex Communication: Managing Disagreement in a Polylogue* (Cambridge: Cambridge University Press).

Lewiński, M. i D. Mohammed. 2016. "Argumentation theory", u K. B. Jensen i R. T. Craig (ur.), *The International Encyclopedia of Communication Theory and Philosophy* (John Wiley & Sons, Inc.), 1–15.

Lipton, P. 2004. *Inference to the Best Explanation* (2. izdanje) (London: Routledge).

Lorenzen, P. i K. Lorenz. 1978. *Dialogische Logik* (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft).

Lumer, C. 2005. "Introduction: The epistemological approach to argumentation—A map", *Informal Logic*, 25(3): 189–212.

Lumer, C. 2012. "The epistemic inferiority of pragma-dialectics", *Informal Logic*, 32(1): 51–82.

Mayes, R. 2010. "Argument-explanation complementarity and the structure of informal reasoning", *Informal Logic*, 30(1): 92–111.

- McIntyre, L. 2021. *How to Talk to a Science Denier: Conversations with Flat Earthers, Climate Deniers, and Others Who Defy Reason* (Cambridge, Massachusetts: The MIT Press).
- McKeon, M. W. 2013. "On the rationale for distinguishing arguments from explanations", *Argumentation*, 27(3): 283–303.
- Mercier, H. i D. Sperber. 2011. "Why do humans reason? Arguments for an argumentative theory", *Behavioral and Brain Sciences*, 34(2): 57–111.
- Okasha, S. 2002. *Philosophy of Science: A Very Short Introduction* (New York: Oxford University Press, Inc).
- O'Keefe, D. J. 1977. "Two concepts of argument", *Journal of the American Forensic Association*, 13(3): 121–128.
- Perelman, Ch. i L. Olbrechts-Tyteca. 1971. *The New Rhetoric: A Treatise on Argumentation* (London: University of Notre Dame Press).
- Plantin, C. 2015. *Argumentacija ili dokazivanje* (Zagreb: Biakova).
- Plumer, G. 2015. "On novels as arguments", *Informal Logic*, 35(4): 488–507.
- Rescher, N. 1976. *Plausible Reasoning* (Assen/Amsterdam: Van Gorcum).
- Rescher, N. 1977. *Dialectics: A Controversy-oriented Approach to the Theory of Knowledge* (Albany, NY: SUNY Press).
- Rescher, N. 2006. *Presumption and the Practices of Tentative Cognition* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Rigotti, E. i S. Greco. 2019. *Inference in Argumentation: A Topics-based Approach to Argument Schemes* (Cham: Springer Argumentation Library).
- Scriven, M. 1976. *Reasoning* (New York: McGraw Hill).
- Searle, J. R. 1979. *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts* (New York: Cambridge University Press).
- Sekulić, D. 2009. *Strategije neformanog zaključivanja – kritičko mišljenje* (neobjavljena skripta), Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.
- Sekulić, D. 2016. *Psihologija zaključivanja i logika* (Zagreb: KruZak).
- Simard-Smith, P. i A. Moldovan. "Arguments as Abstract Objects", *Informal Logic*, 31(3): 230–261.
- Škarić, I. 2011. *Argumentacija* (Zagreb: Nakladni zavod Globus).
- Thomas, S. N. 1981. *Practical Reasoning in Natural Language* (2. izdanje) (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall).
- Tindale, C. 1999. *Acts of Arguing: A Rhetorical Model of Argument* (Albany, NY: State University of New York Press).

- Tindale, C. 2007. *Fallacies and Argument Appraisal* (New York: Cambridge University Press).
- Tindale, C. 2015. *The Philosophy of Argument and Audience Reception* (New York: Cambridge University Press).
- Tindale, C. 2021. *The Anthropology of Argument: Cultural Foundations of Rhetoric and Reason* (New York, NY: Routledge).
- Toulmin, S. 2003. *The Uses of Argument* (izmijenjeno izdanje) (New York: Cambridge University Press).
- Tseronis, A. 2018. "Multimodal argumentation: Beyond the verbal/visual divide", *Semiotica*, 220: 41–67.
- van Eemeren, F. H. 2010. *Strategic Maneuvering in Argumentative Discourse: Extending the Pragma-dialectical Theory of Argumentation* (Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company).
- van Eemeren, F. H. 2018. *Argumentation Theory: A Pragma-Dialectical Perspective* (Springer International Publishing).
- van Eemeren, F. H., B. Garssen, E. C. W. Krabbe, A. F. Snoeck Henkemans, B. Verheij i J. H. M. Wagemans. 2014. *Handbook of Argumentation Theory* (Dordrecht: Springer Science+Business Media).
- van Eemeren, F., B. Garssen i B. Meuffels. 2009. *Fallacies and Judgments of Reasonableness: Empirical Research Concerning the Pragma-Dialectical Discussion Rules* (Springer Science+Business Media B.V.).
- van Eemeren, F. H. i R. Grootendorst. 1984. *Speech Acts in Argumentative Discussions: A Theoretical Model for the Analysis of Discussions Directed towards Solving Conflicts of Opinion* (Berlin / Dordrecht: De Gruyter / Foris Publications).
- van Eemeren, F. H. i R. Grootendorst. 1992. *Argumentation, Communication, and Fallacies: A Pragma-dialectical Perspective* (Hillsdale: Lawrence Erlbaum).
- van Eemeren, F. H. i R. Grootendorst. 2004. *A Systematic Theory of Argumentation: The Pragma-Dialectical Approach* (Cambridge: Cambridge University Press).
- van Eemeren, F. H., R. Grootendorst i A. F. Snoeck Henkemans. 2002. *Argumentation: Analysis, Evaluation, Presentation* (Mahwah, New Jersey / London: Lawrence Erlbaum Associates).
- van Eemeren, F. H. i P. Houtlosser. 2015. "The case of pragma-dialectics (Chapter 8)", u F. H. van Eemeren (ur.), *Reasonableness and Effectiveness in Argumentative Discourse* (Switzerland: Springer International Publishing), 149–181.
- van Eemeren, F. H., P. Houtlosser, C. Ihnen i M. Lewiński. 2010. "Contextual considerations in the evaluation of argumentation", u C. Reed i C. W. Tindale (ur.), *Dialectics, Dialogue and Argumentation: An Examination of Douglas Walton's Theories of Reasoning* (London: College Publications), 115–133.

- van Laar, J. A. i E. C. W. Krabbe. 2013. "The burden of criticism: consequences of taking a critical stance", *Argumentation*, 27(2): 201–224.
- Walton, D. 1987. *Informal Fallacies: Towards a Theory of Argument Criticisms* (Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company).
- Walton, D. 1991. "What is reasoning? What is an argument?", *The Journal of Philosophy*, 87(8): 399–419.
- Walton, D. 1992. "Rules for plausible reasoning", *Informal Logic*, 14(1): 33–51.
- Walton, D. 1996a. *Argumentation Schemes for Presumptive Reasoning* (Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.).
- Walton, D. 1996b. *Argument Structure: A Pragmatic Theory* (Toronto: University of Toronto Press).
- Walton, D. 1998. *The New Dialectic: Conversational Contexts of Argument* (Toronto: University of Toronto Press).
- Walton, S. 2006. *Fundamentals of Critical Argumentation* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Walton, D. 2007. *Dialog Theory for Critical Argumentation* (Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company).
- Walton, D. 2008. *Informal Logic: A Pragmatic Approach* (2. izdanje) (New York: Cambridge University Press).
- Walton, D. 2010. "Why fallacies appear to be better arguments than they are", *Informal Logic*, 30(2): 159–184.
- Walton, D. 2013. *Methods of Argumentation* (New York: Cambridge University Press).
- Walton, D. i E. C. W. Krabbe. 1995. *Commitment in Dialogue: Basic Concepts of Interpersonal Reasoning* (Albany: Suny Press).
- Walton, D., C. Reed i F. Macagno. 2008. *Argumentation Schemes* (New York: Cambridge University Press).
- Wenzel, J. W. 1992. "Perspectives on argument", u W. L. Benoit, D. Hample i P. J. Benoit (ur.), *Readings in Argumentation* (Berlin / New York: Foris), 121–143.
- Woods, J., Irvine, A. i Walton, D. 2003. *Argument: Critical Thinking, Logic, and the Fallacies* (2. izdanje) (Toronto: Pearson, Prentice Hall).
- Zenker, F. 2018. "Logic, reasoning, argumentation: insights from the wild", *Logic and Logical Philosophy*, 27(4): 421–451.

